

DE TAAL VAN OVERIJSSSEL

DOOR

Dr. G. G. KLOEKE.

De dialecten, die in de provincie Overijssel gesproken worden, vormen een overgang tusschen de eigenlijk Nederlandsche en de Nederduitsche dialecten. De toevoeging „eigenlijk” zou den schijn kunnen wekken, alsof de taal van Overijssel maar half tot het Nederlandsch gerekend mag worden. Voor het moderne Overijsselsch kan men dat natuurlijk niet zeggen. Sinds vier eeuwen althans heeft de taal onder sterken westelijken invloed gestaan. De volkstaal moge dan eenigszins conservatief zijn, een superieure cultuur zal niettemin in den loop der eeuwen haar stempel er op drukken. Evenals de Overijsselaren zich thans Nederlanders voelen, zoo spreken zij in onze eeuw ook een taal, die van het beschaafde Nederlandsch niet méér afwijkt, dan b.v. het Zeeuwsch of het Westvlaamsch.

Maar de term „Nederlandsche taal” is nieuw, komt pas in 't begin van de 16e eeuw het eerst voor en omvatte oorspronkelijk eigenlijk alleen de taal van Vlaanderen, Brabant, Limburg, Zeeland, Holland, Utrecht. De taal, die in de middeleeuwen in Overijssel werd gesproken, kan men dus feitelijk geen Nederlandsch noemen, eerder nog Nederduitsch, maar aangezien ook het begrip Nederduitsch in den loop der tijden sterke veranderingen heeft ondergaan, zou men tot den term „Sassisch” zijn toevlucht kunnen nemen (zooals de bewoners zelf hun taal wel plachten aan te duiden) of zich anders van het, vroeger veel gebruikte, woord „Oostersch” moeten bedienen, dat trouwens ook voor de taal van andere oostelijke provinciën wordt gebruikt. Door het gebruik van dezen laatsten term wordt men er bij voortduring aan herinnerd, dat er in allen gevalle een tegenstelling is met de „Westersche tale” (meer in 't bijzonder het Hollandsch en het Vlaamsch); in hoeverre er sprake is van Groningsch, Drentsch, Overijsselsch of Geldersch, wordt dan weliswaar in het midden gelaten.

Wie zich omtrent de geschreven oude „Oostersche” taal van Overijssel een voorstelling wil vormen, kan de stadrechten, rekeningen, oorkonden, enz., der verschillende Overijsselsche steden raadplegen; er is reeds vrij wat gedrukt, maar veel berust ook nog in manuscript in de archieven. ¹⁾ Behalve deze pro-

¹⁾ Om te weten te komen, waar men de oude teksten kan vinden, kan men het best het materiaal raadplegen, dat Verdam voor het groot Middelnederlandsch Woordenboek heeft gebruikt. W. de Vreese geeft een zeer uitvoerige lijst dezer „Bouwstoffen” voor het geheele Nederlandsche taalgebied in deel X van genoemd woordenboek.

ducten uit de kanselarij, kennen wij echter, met name in Overijssel, ook een stichtelijk „Oostersch” proza, dat van de kloosters der Windesheimer congregatie is uitgegaan. In de 16e eeuw wordt de Oostersche taal ook in reformatorische geschriften gebruikt.¹⁾ De acta (notulen) der synoden worden in de oostelijke provinciën zelfs in de 17e eeuw nog veelal in Oostersche taal bijgehouden.

Een wetenschappelijke beschrijving van de taal, zooals die tot in de 17e eeuw in onze noordoostelijke provinciën als schrijftaal werd gebezigd, is nog niet beproefd. Maar reeds bij oppervlakkig doorbladeren van verschillende teksten ziet men, dat het geen uniforme taal was. Men zal daaruit onwillekeurig de conclusie trekken, dat dus elke plaats zich in geschrifte van haar eigen dialect bediende, maar ook dit kan bezwaarlijk worden aangenomen. In oude Deventer geschriften vinden we weinig, dat frappant aan het hedendaagsche Deventer dialect herinnert en Zwolsche geschriften hebben niets specifiek-Zwolsch. Men kan op zijn hoogst van een algemeen-Overijsselsche kleur spreken. Zoo komt het dan ook, dat we een „Oosterschen” tekst, indien alle andere aanwijzingen ontbreken, alleen op grond van de taal nooit precies zullen kunnen localiseeren. Ja, veelal kunnen we niet eens met stelligheid beweren, of de tekst nog binnen onze huidige landsgrenzen, dan wel in het Duitsche grensgebied (Bentheim b.v.) is vervaardigd.

Bekend is, dat uit den kring van de Broederschap des Gemeenschappelijken Levens geschriften in Sassische taal zijn voortgekomen en dat Geert Groote, Deventerschman van geboorte, Gods woord in wijden kring heeft gepredikt. Maar heeft hij bij zijn optreden Deventer dialect gepraat? Immers hij trad niet alleen in het oosten, maar ook in Hollandsche plaatsen op. Zal hij zich niet veeleer van een soort algemeen beschaafde en voor breede kringen verstaanbare taal bediend hebben? Als dagelijksche taal der broeders duldde hij trouwens slechts het Latijn. Hij bepaalde zelfs een boete voor elk, die zich in het Deventer huis een Nederduitsch woord liet ontvallen; hij zelf moest die eenmaal voldoen.²⁾ Een vreemden indruk maakt ook het volgende tafereeltje, dat ik uit „Van den Doecheden der vuriger ende stichtiger susteren van Diepenveen” (uitgave D. A. Brinkerink, blz. 149) overschrijf: „Suster Elsebe Hasenbroeks hadde hoer³⁾ verbaden⁴⁾ dat sie geen duysch spreken en solde sonder oerlof.⁵⁾ Doe waert⁶⁾ hoer eens quellike⁷⁾ in der nacht, soe dat sie over most geven, ende sie en hadde geen becken oft ander rietschap⁸⁾, dat hoer noetdruftich⁹⁾ was. Ende sie en moste geen duysch spreken, ende dat Latijn en conde sie niet wal. Doe riep dat kint: „soror,¹⁰⁾ spybus bekelus”,¹¹⁾ ende maeckte latijn als sie best conde, op dat sie niet ongehoersam en weer.¹²⁾”

De kansen, dat we uit de geschriften der Moderne Devotie veel omtrent de oude *volkstal* kunnen leeren, lijken niet zoo heel groot. Eerst onder invloed

¹⁾ J. A. vor der Hake, Een zestiend' eeuwse taal voor literair verkeer (*Nieuwe Taalgids*, V (1911), blzz. 225—245).

²⁾ Delprat, Verhandeling over de Broederschap van G. Groote, 2e druk, blz. 19.

³⁾ Haar (nl. Elisabeth van Heenvliet). ⁴⁾ Verboden. ⁵⁾ Verlof. ⁶⁾ Werd. ⁷⁾ Onwel, misselijk. ⁸⁾ Gereedschap. ⁹⁾ Noodzakelijk, noodig. ¹⁰⁾ Zuster. ¹¹⁾ Onmogelijke latinisering voor „spuwbekken”. ¹²⁾ Zou zijn.

van de romantiek ontwaakt de liefde voor de tongvallen. Ten onzent beginnen pas in de 19e eeuw geschriften in en over dialect te verschijnen.

Voor een monographie over Overijsselsch dialect kunnen we eigenlijk slechts over modern materiaal beschikken. Van het dialect, dat er in vroeger eeuwen werd gesproken, zullen we kunnen vermoeden, dat het na verwant was met het Middelnederduitsch van Hannover en Westfalen. We zullen eenige kenmerken kunnen opsommen, die het oude Overijsselsch met het aangrenzende Nederduitsch gemeen gehad zal hebben. Maar de reconstructie van een specifiek oud-Overijsselsch dialect zal wel niet meer mogelijk zijn; wel zullen we uit de moderne tongvallen mogen concludeeren, dat het oude dialect zich denkkelijk door deze en gene, thans nog algemeen verspreide, eigenaardigheden gekenmerkt zal hebben.

Tot slot moge nog een kleine proeve van 16e-eeuwsch Oostersch proza volgen: de beschrijving van een ontmoeting, die zuster Andries Yseren op een reis naar Buren heeft gehad: ¹⁾

„Dat ghebet ende dat lesen was hoer waepen ende schilt tegen hoer viande van buutten ende van binnen. Ende wat sie met hoeren ghebede ²⁾ eens vercrech daarvan willen wij scriven een sueferlic exempelken. Het ghesche eens, dat sie reisen solde te Buueren, ende was ghecomen toe Nymwegen ende solde schepen ³⁾ aver den Wael. Ende doe sie in den schepe was mit hoerre medesuster, soe weeren daer oec inne twee bister manspersoenen die lieten ⁴⁾ oftet moerdernaers weeren. Ende dese spreken hoer smelicke ⁵⁾ ende eenrehandelic ⁶⁾ toe ende segeden: ghi beginen voer willi? ⁷⁾ Sie antwoerden: wi weeren geerne toe Buueeren; en doe stepten ⁸⁾ die mans wat tegeneen, mer dat verstont sie niet wattet was. Doe sie wtten schepe gengen doe liepen die mans zeer gheringe voer op den wech nae Buueeren. Ende doe sie dit sach, doe was sie ende hoer medesuster alte wttermaeten droewich ende sie en dorsten den mans niet naegaen want sie sorgeden ⁹⁾ voer vermoerden. Ende sie en wosten anders ghene wege. Ende als sie stonden in groeter banggicheit ende bedroefnissen soe en wosten sie genen raet. Mer doch moeder Andries hielt hoer oelde ghewoente als sie plach ende gaf hoer tot hoeren ghebede ¹⁰⁾ ende bat onsen lieven Heren ende Marien der moeder Gades ende allen hilligen, dat sie hoer te hulpen wolden comen in deser noet. Ende als sie dus stunden bedrocket ende segen ¹¹⁾ toe, soe comptter onversienlicke bi hem ¹²⁾ staende een oelt reverende eerber man ende die sprack hem zeer vrentlicke toe ende vraegede hem ende segede: susteren woer weer y geerne? Sie antwoerden hem weder: toe Buueeren. Doe segede hi

¹⁾ De geheele tekst is afgedrukt door O. A. Spitzen in Arch. v. d. Gesch. v. h. Aartsbisd. Utrecht, II (1875).

²⁾ Met haar gebed. ³⁾ Varen. ⁴⁾ Zagen eruit. ⁵⁾ Smadelijk, kwetsend. ⁶⁾ Het Middelnederlandsch *eenrehandicheit* kan „vreemdheid, wonderlijkheid, gekkernij” beteekenen. In het hedendaagsche Zwolsch komt een woord *iinderandig* voor, dat zooveel beteekent als „eigenzinnig, dwars, contrarie, in de contramine”. ⁷⁾ Gij begijnen, waar wilt gij heen.

⁸⁾ De beteekenis moet zijn: „heimelijk influisteren” (vgl. ook *Tijdschr.* 42, blz. 139).

⁹⁾ Waren bang. ¹⁰⁾ Verdiepte zich in gebed. ¹¹⁾ Zagen. ¹²⁾ Haar.

hem: soe en gaet dien wech niet, ende wees hem den wech daer die bister mans hen ghegaen hadden, ende segede: daer plecht men die luude wal te vermoerden. Ende hi wees hem enen anderen wech ende segede: den solle y gaen, en daer solle gy coemen an een huus, ende daer sal men u zeer mynlic ende vrendelic wesen, ende sie sult u voert wysen op enen gueden wech daer gy wal ende sekerlike reysen moeget. Ende doe hi hem dit ghesecht hadde, doe weeren sie van binnen zeer verblyde ende hem duchte recht ofte hem die hillige engel toeghesproken hadde. Ende als sie wolden beginnen te gaene nae dien weghe, soe was hem voert van stonden an die selve man wtten oegen, soe dat sies nergent of nergent of sien of oegen en conden. Dat wal een merckelic myrakel was, want het is vollencomelic te gheloeven dattet ene hillige was die van Gade daer ghesant was omme hoer te troesten in hoeren lyden."

Vóór ik thans tot een nadere bespreking van enkele Overijsselsche taalverschijnselen en een beschrijving hunner geographische verspreiding overga, dien ik even rekenschap af te leggen van mijn wijze van spellen en carteerden. Wat het eerste betreft, ik heb me zooveel mogelijk trachten te houden aan het spellingsysteem van J. H. Gallée's Geldersch-Overijsselsch Woordenboek, dat ook door W. Draayer in zijn Woordenboekje van het Deventersch Dialect is toegepast. Daar deze boekjes gemakkelijk bereikbaar zijn, kan ik mij eenige phonetische uitweidingen besparen. Op enkele vergissingen en inconsequenties van Gallée moet hier terloops gewezen. Zoo worden de woorden, die hij met *i* (de *ie* in *nier*) schrijft, lang niet altijd met langen klank uitgesproken; *lik*, *lím*, *línen*, *lister*, enz., worden, in het grootste gedeelte van Overijssel althans, uitgesproken met dezelfde korte *ie*, die wij hooren in het Hollandsche *gieter*. De lange *ie* van *nier* wordt dus door mij met *ii* weergegeven. Daar de *ü* met circumflex in de drukkerij ontbreekt, moest ik *üü* schrijven voor de *uu* van *minuut* en *üüü* als de klank langer wordt aangehouden, zooals in het Duitsche *süss*. De keuze van drie letters voor één klank is wel niet zeer gelukkig, maar Gallée heeft met het bestaan van de *uu* van *minuut* in het geheel geen rekening gehouden, zoodat ik wel een nieuw, voor den leek begrijpelijk, teeken moest uitvinden. De verschillende *e*-klanken worden door Gallée niet altijd zorgvuldig uit elkaar gehouden. Zoo vinden we op blz. 111: *eten*, st. ww. *at*, *egetten*, *eten*". Dat had moeten zijn (daar Gallée immers uitging van het dialect van Vorden) *etten*. . . . *egetten*. Onderzoek ter plaatse schonk mij de overtuiging, dat de vocalen van onbepaalde wijs en verleden deelwoord volmaakt gelijk zijn.

Daar de *ö* met accent grave en die met circumflex niet in de drukkerij aanwezig waren, heb ik *ö* voor de *ö* van *Löffel* en *öö* voor de *eu* van *beul* gekozen.

Nu ik toch ten opzichte van deze verdubbeling der vocalen van Gallée was afgeweken, leek het mij ter wille van de duidelijkheid maar beter, om ook de lange *è* in gesloten lettergreep dubbel te schrijven (dus *gèèl* en niet zooals bij Gallée: *gèl*, enz.).

Onmisbaar bleek het teeken *ā*, dat ik voor het weergeven van een korte vocaal

gebruikt heb, die tusschen de *e* van *bed* en de *a* van *bad* ligt. Het teeken *ae* doet dienst voor de bekende „Haegsche” *ae*.

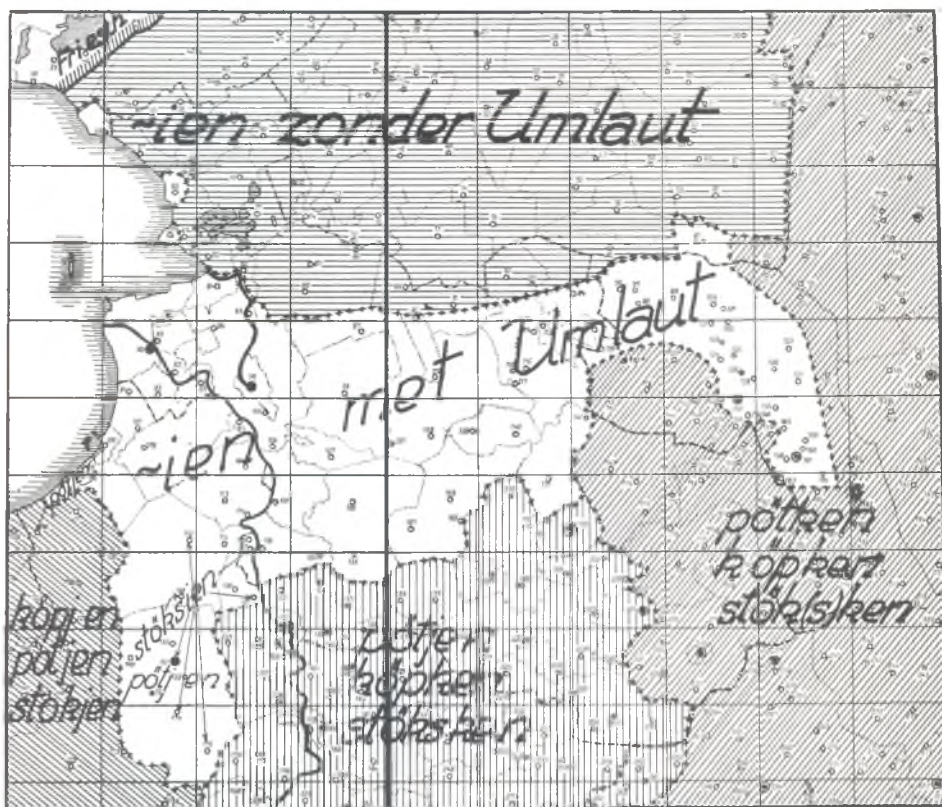
Men geve zich dus bij het lezen rekenschap van de volgende teekens:

- ae* = de eigenaardige „Haegsche” *ae*, die tusschen lange *a* en lange *e* in ligt;
ä = een korte klank, die het midden houdt tusschen de *e* van *bed* en de *a* van *bad*;
ao = de vocaal van het Engelsche *all*;
äo = de *oeu* van het Fransche *coeur*.
e = de *e* van *bed* òf = de z.g. „stomme” *e*;
e in den uitgang *en* wordt vrijwel altijd „ingeslikt”;
ë of *ee* zijn twee teekens voor denzelfden klank (al naarmate hij in open dan wel gesloten lettergreep staat), die overeenkomt met de Hollandsche *ee*, maar vooral niet diphthongisch moet worden uitgesproken (behalve te Deventer).
è = de *è* van het Fransche *lèvre*;
èè = *è*, maar wordt in gesloten lettergreep geschreven;
ei = de Hollandsche *ei*;
i = de *i* van *pit*;
i-j is een tweeklank, die van de *ei* voornamelijk verschilt door het eerste bestanddeel (dat ongeveer = de *i* van *pit* is);
î = de *ie* van *Piet*;
îî = de *ie* van *bier*;
o = de *o* van *dom*;
ò = de *o* van *pot*;
ó en *oo* zijn twee teekens voor denzelfden klank (al naarmate hij in open dan wel gesloten lettergreep staat), die overeenkomt met de Hollandsche *oo*, maar vooral niet diphthongisch moet worden uitgesproken (behalve te Deventer);
ö = de *ö* van het Duitsche *Löffel*;
öö = de *eu* van *beul*, maar vooral niet diphthongisch uitgesproken (behalve te Deventer);
öü = de *ui* van *huis* (Gallée schrijft *ui*, niettegenstaande zijn keuze *u* voor de *oe* van *zoet*);
u = de *oe* van *zoet*;
û = de *oe* van *boer*;
ü = de *u* van *put*;
üü = de *uu* van *minuut*;
üüü = de *ü* van het Duitsche *süss*.

De kleine hoog gedrukte *e* in een klank als *üe* geeft het tweede bestanddeel van den diphthong aan.

Wat de wijze van carteeren betreft: de lezer dient even het eerste kaartje („De verkleinwoorden”) ter hand te nemen. Op dit kaartje zijn de belangrijkste plaatsen door kringetjes aangeduid en naast ieder kringetje staat een nummer.

De kaart is in twee helften F en G verdeeld, ¹⁾ die resp. links en rechts liggen van de dikke zwarte lijn, die oostelijk van den IJssel van noord naar zuid is getrokken. Links van deze lijn (het is de 24e graad oosterlengte volgens Ferro) moeten alle nummers met F er voor worden gelezen, rechts van de lijn met G

er voor. Zwolle is dus b.v. F 96, Almelo G 173. De meeste plaatsen, die in mijn betoog te pas komen, zullen trouwens met naam en nummer worden aangeduid. Daar ook de gemeentegrenzen op de kaart zijn aangegeven, zal de lezer zich dunkt me gemakkelijk kunnen oriënteren. ²⁾

¹⁾ Deze F en G zijn op de kaart van het geheele Nederlandsche taalgebied wel aangegeven, maar op de beperkte Overijsselsche kaartjes leek het me onnoodig.

²⁾ Voor verdere bijzonderheden der kaart verwijs ik naar L. Grootaers en G. G. Kloeke, Handleiding bij het Noord- en Zuid-Nederlandsch Dialectonderzoek ('s-Gravenhage, Nijhoff, 1926). Men vindt daar de kaart van het geheele Nederlandsche taalgebied met

DE VERKLEINWOORDEN.

Als proeve van geographische dialectbeschrijving moge thans allereerst een behandeling der verkleinwoorden volgen. Op de kaart zien we, dat in Overijssel en aangrenzende streken duidelijk vijf gebieden van elkaar zijn te onderkennen, die elk op bijzondere wijze hun verkleinwoorden vormen. ¹⁾

1. HET GEBIED MET *KöPKEN*, *PöTKEN*, *STöK(S)KEN*.

(Schuin gearceerd in naar rechts opgaande richting.)

De diminutief-vorming in dit gebied kenmerkt zich door een bijzondere regelmaat: de uitgang is over 't algemeen *-ken* zonder tusschenvocaal, terwijl de stamvocaal Umlaut krijgt. De uitgangen *-sken* (na *g* en *k*) en *-eken* (na *n*, *nd* en in enkele andere gevallen) vormen de eenige plaatselijke variaties in dit, overigens zoo uniforme, gebied.

Om den toestand te karakteriseeren, laat ik een reeks van verkleinwoorden voor twee plaatsen uit dit gebied volgen:

	Enschede G 234	Reutum G 176		Enschede G 234	Reutum G 176
blaadje	<i>blèèdken</i>	<i>blèèdken</i>	mouwtje	<i>möüken</i>	<i>möüken</i>
boekje	<i>böökken</i>	<i>böökken</i>	neusje	<i>nözzeken</i>	<i>nösken</i>
duifje	<i>düüfken</i>	<i>düüfken</i>	potje	<i>pötken</i>	<i>pötken</i>
hoedje	<i>höödken</i>	<i>höödken</i>	paadje	<i>pèèdken</i>	<i>pedken</i>
huisje	<i>hüüsken</i>	<i>hüüsken</i>	paaltje	<i>päolken</i>	<i>päolken</i>
hondje	<i>hündeken</i>	<i>hünken</i>	schaapje	<i>schäopken</i>	<i>schäopken</i>
katje	<i>ketken</i>	<i>ketken</i>	schoentje	<i>schöönken</i>	<i>schöönken</i>
kommetje	<i>kümken</i>	<i>kümken</i>	stukje	<i>stüksken</i>	<i>stükken</i>
kuikentje	<i>küükken</i>	<i>küükken</i>	snoetje	<i>snüütken</i>	<i>snüütken</i>
lampje	<i>lempken</i>	<i>lem(p)ken</i>	touwtje	<i>töüken</i>	<i>töüken</i>
lapje	<i>lepken</i>	<i>lepken</i>	vlaggetje	<i>vlèègken</i>	<i>vlegken</i>
muurtje	<i>müürken</i>	<i>müürken</i>	vogeltje	<i>vöggelken</i>	<i>vöggelken</i>
muisje	<i>müüsken</i>	<i>müüsken</i>	voetje	<i>vöötken</i>	<i>vöötken</i>
mannetje	<i>menneken</i>	<i>menken</i>	veulentje	<i>vülken</i>	<i>vülken</i>

Voor al de diminutiefvorming te Reutum kenmerkt zich door bijzonderen eenvoud: de stam krijgt Umlaut + *-ken* en daarmee uit. ²⁾

volledige registers van plaatsnamen. Ik maak van de gelegenheid gebruik om op te merken, dat de namen Nutter G 152, Lattrop G 153 en Brekelenkamp G 154, bij vergissing uit de registers zijn weggelaten (de nummers staan echter wel op de kaart). Ik zie mij helaas genoodzaakt, ook voor de bibliographie van het Overijsselsch dialectonderzoek naar deze „Handleiding” te verwijzen.

¹⁾ De kaartjes waren reeds gereed — en, voor ik er op verdacht was, ook gereproduceerd — vóór mijn opstel. Zoo was er geen gelegenheid meer, om de spelling tot in alle bijzonderheden in overeenstemming te brengen met het orthographisch systeem, dat ik ten slotte in mijn tekst heb gekozen. Waar dit tot misverstanden zou kunnen leiden, heb ik er even op gewezen. Maar de welwillende lezer zal haast alles wel zonder meer begrijpen. Het toeval wilde, dat op het diminutief-kaartje nog juist een tipje van het Groningsche Westerwolde staat. Ik merk op, dat daar *-ken* zonder Umlaut heerscht (wat op de kaart niet door bijzondere arceering is aangegeven).

²⁾ Bij één mijner zegslieden uit Reutum was de *n* van *-ken* niet of nauwelijks te hooren.

Daar men de *-eken-* en *-sken-*plaatsen niet kan afbakenen tegenover het „zuivere” *-ken-*gebied (met een toestand dus zooals te Reutum), zullen we deze *-e-* en *-s-* even buiten beschouwing laten en plaatsen als Reutum en Enschede dus over één kam scheren. Op de kaart ziet men, dat dan tot het *-ken-*gebied in ruimeren zin (gebied, waar géén-*in-* of *-jen-*vormen inheemsch zijn) behooren: het geheele oostelijke gedeelte van Twenthe, stukken van de graafschap Bentheim en het verder aansluitende deel van de provincie Hannover; ten slotte schijnt ook het Westfaalsche gebied, voor zoover het op de kaart staat, tot dit *-ken-*gebied te behooren, met uitzondering van het uiterste westelijke stukje, want in Lünten G 262 zegt men *beetjen* (= beetje) — wat klopt met mijn aantekeningen voor Haaksbergen G 257, Buurse G 258 en Rekken G 259, waar ik eveneens nog *-jen-*uitgangen genoteerd heb.

De Reutumsche uitspraak der *kk* in *böökken*, *küükken*, enz., is merkwaardig, omdat ze herinnert aan de *lange* consonant in een Italiaansch woord als *vacca* (= koe). In de Duitsche grensgebieden hoorde ik deze zelfde uitspraak. Men krijgt echter den indruk — althans op Nederlandsch gebied — dat het type *böökken* (mèt *s*) zich ten koste van *böökken* uitbreidt.

2. HET GEBIED MET *KöP JEN*, *Pöt JEN*, *STöK JEN*.

(Schuin gearceerd in naar rechts neergaande richting.)

Dit gebied ligt geheel buiten Overijssel ten westen van Doornspijk—Apeldoorn. Het vormt een algeheele tegenstelling met het zooeven besprokene. De eenige bekende uitgang is *-jen*¹⁾ en de stamvocaal krijgt geen Umlaut. De diminutiefvorming vindt hier, naar 't mij voorkomt, over 't geheel volgens dezelfde regels plaats als in het beschaafde Nederlandsch; alleen wordt de *n* uitgesproken. Iets verder naar het westen, in het gebied, dat buiten de kaart valt, begint men trouwens de *n* reeds weg te laten.

3. HET GEBIED MET *KöpKEN*, *Pöt JEN*, *STöKSKEN*.

(Verticaal gearceerd.)

Op de kaart is duidelijk te zien, dat dit gebied zich tusschen de gemeente Apeldoorn eenerzijds, en Oost-Twenthe anderzijds, uitstrekt. Naar het zuiden toe reikt het natuurlijk over de kaart heen. Dit gebied zou een uitvoerige bespreking verdienen. We moeten ons in hoofdzaak beperken tot het kleine Overijsselsche gedeelte. Ofschoon de woorden *köpken*, *pötjen* en *stöksken* als typen voor dit gebied kunnen dienen, zoodat over 't geheel wel gezegd zal kunnen worden, dat *-ken* (meestal²⁾ *-sken* na *k* en *g*) regel is, terwijl *-jen* meestal na *t* en *d* wordt gebruikt, is de vorming der verkleinwoorden toch niet uniform, zooals uit het volgende staatje moge blijken.

¹⁾ In enkele woorden *-sien*. Men vgl. de woordenlijst bij Van Schothorst, Het Dialect der Noord-West-Veluwe, waarin een vrij groot aantal diminutiva is opgesomd.

²⁾ De *-kken-*vormen zijn hier nog meer „in den hoek gedrongen” en tot het achterland beperkt dan in het onder 1. besproken gebied.

	Twello F 155	Wilp F 156	Deventer F 133	Lettele F 137	Bathmen F 138
blaadje	<i>bladjen</i>	<i>blaadjen</i>	<i>blaadjen</i>	<i>blaadjen</i>	<i>blèken (blaadjen)</i>
hondje	<i>hündjen</i>	<i>hündjen</i>	<i>hündjen</i>	<i>hündjen</i>	<i>hündjen</i>
kooltje	<i>käoltjen</i>	<i>kaoltjen</i>	<i>kaoltjen</i>	<i>kölleken</i>	<i>käoltjen</i>
kommetje	<i>kümmeken</i>	<i>kümmeken</i>	<i>kümmeken</i>	<i>kümmeken</i>	—
muurtje	<i>müüü(r)tjen</i>	<i>müüürken</i>	<i>müüürken</i>	—	—
mannetje	<i>menneken</i>	<i>menneken</i>	<i>menneken</i>	—	<i>menneken</i>
paadje	<i>paadjen</i>	<i>paadjen</i>	<i>paadjen</i>	<i>paadjen</i>	<i>pèken (paadjen)</i>
paaltje	<i>päoltjen</i>	<i>päoltjen</i>	<i>päoltjen</i>	<i>päoltjen</i>	<i>päoltjen</i>
vlaggetje	<i>vleggesken</i>	<i>vleggeken</i>	<i>vleggeken</i>	—	—
vogeltje	<i>vöögeltjen</i>	<i>vöögeltjen</i>	<i>vöögeltjen</i>	<i>vöögeltjen</i>	<i>vöögeltjen</i>
veulentje	<i>vülleken</i>	<i>vülleken</i>	<i>vöölen</i>	<i>vülleken</i>	<i>vülleken</i>
	Dijkerhoek G 195	Holten G 196	Markelo G 222	Stokkum G 224	Rijssen G 197
blaadje	<i>blèken</i>	<i>blèken</i>	<i>blèken</i>	<i>blèken</i>	<i>blaken</i>
hondje	<i>hündjen</i>	<i>hünneken</i>	<i>hünneken</i>	<i>hünneken</i>	<i>hünken</i>
kooltje	<i>kölleken</i>	<i>kölleken</i>	<i>kölleken</i>	<i>kölleken</i>	<i>kölken</i>
kommetje	<i>kümmeken</i>	—	<i>kümken</i>	<i>kümken</i>	<i>kümken</i>
muurtje	<i>müüürken</i>	—	<i>müüürken</i>	<i>müüürken</i>	<i>müüürken</i>
mannetje	<i>menneken</i>	<i>menken</i>	<i>männeken</i>	<i>menneken</i>	<i>mänken</i>
paadje	<i>pèken</i>	<i>pèken</i>	<i>pèken</i>	<i>pèken</i>	<i>vopädjen</i>
paaltje	<i>päoltjen</i>	<i>päoltjen</i>	<i>päoltjen</i>	<i>päoltjen</i>	<i>päolken</i>
vlaggetje	<i>vlèègsken</i>	—	<i>vlèègsken</i>	—	<i>vlèègsken</i>
vogeltje	<i>vöögeltjen</i>	<i>vöögeltjen</i>	<i>vöögeltjen</i>	—	<i>vöögelken</i>
veulentje	<i>vülleken</i>	<i>vülken</i>	<i>vülleken</i>	<i>vülleken</i>	<i>vülken</i>
	Diepenheim G 225	Delden G 203	Haaksbergen G 257	Borne G 201	Hengelo G 204
blaadje	<i>blèken</i>	<i>blèken</i>	<i>blèken</i>	—	<i>blèken</i>
hondje	<i>hünneken</i> ¹⁾	<i>hündeken</i>	<i>hündeken</i>	<i>hünken</i>	<i>hündeken</i> ²⁾
kooltje	<i>kölleken</i>	<i>kölken</i>	<i>kölleken</i>	<i>kölken</i>	<i>kölken</i>
kommetje	<i>kümmeken</i>	<i>kümken</i>	<i>kümmeken</i>	<i>kümken</i>	<i>kümken</i>
muurtje	<i>müüürtjen</i>	<i>müüürken</i>	<i>müüürken</i>	<i>müüürken</i>	<i>müüürken</i>
mannetje	<i>menneken</i>	<i>menneken</i>	<i>menneken</i>	<i>mänken</i>	<i>menken</i>
paadje	<i>pèken</i>	<i>pèèdjen</i>	<i>pèèdjen</i>	<i>pedjen</i>	<i>pèèdjen</i>
paaltje	<i>päoltjen</i>	<i>päolken</i>	<i>päoltjen</i>	<i>päolken</i>	<i>päolken</i>
vlaggetje	<i>vlègesken</i>	<i>vlèègsken</i>	<i>vlegskén</i>	<i>vlègsken</i>	<i>vlèègsken</i>
vogeltje	<i>vöögeltjen</i>	<i>vöögelken</i>	<i>vöögeltjen</i>	<i>vüügelken</i>	<i>vöögelken</i>
veulentje	<i>vülleken</i>	<i>vülken</i>	<i>vülleken</i>	<i>vülken</i>	<i>vülken</i>

Hieruit blijkt, dat de grens tusschen het *blaadjen*- en *blèken*-gebied juist door Bathmen loopt, met dien verstande, dat Bathmen zelf beide vormen kent, waarvan

¹⁾ Naast *hündjen*.

²⁾ Naast *hünken*.

de *-ken*-vorm als oudste beschouwd wordt. De grens tusschen *hündjen*- en *hündeken*-gebied loopt tusschen Dijkerhoek en Holten, die tusschen *käoltjen*- en *kölleken*-gebied tusschen Bathmen en Dijkerhoek. Interessant is het feit, dat het afgelegen Lettele F 137, ofschoon het westelijker ligt dan Bathmen, toch nog den, m.i. ouderen, vorm *kölleken* heeft gehandhaafd. De grens tusschen *päoltjen*- en *päolken*-gebied loopt tusschen Markelo, Stokkum, Diepenheim eenerzijds en Rijssen anderzijds; dezelfde grens scheidt ook het *vöögeltjen*-gebied van het *vöögelken*-gebied. Met andere woorden: hoe oostelijker wij gaan, hoe minder *-jen*-vormen wij aantreffen. Uitzonderingen ontbreken niet; ik noem de verschillende *-jen*-vormen voor „paadje” (die oostelijker voorkomen dan wij op grond van de vertalingen voor „blaadje” zouden verwachten)¹⁾, verder het Diepenheimsche *müürtjen* en *hündjen* naast *hündeken* (welke laatste vorm echter uitdrukkelijk als ouderwetscher werd gequalificeerd); ten slotte de Haaksbergische vormen *päoltjen* en *vöögeltjen*, die voor Overijssel opvallend oostelijk liggen.

Dat de *-jen*-vormen, na de afnemende frequentie in oostelijke richting, ten slotte rechts van de door mij getrokken lijn inderdaad geheel ophouden, wordt aardig geïllustreerd door den toestand aan de grens der gemeente Almelo: de inwoners van Albergen (gemeente Tubbergen) lachen de bewoners van Water-egge (nog net binnen Almelo'sch gebied gelegen) min of meer uit om hun *-jen*-vormen. In Almelo zelf kan men een toenemen van *-jen*-vormen constateeren; zoo gebruikt de oudere generatie nog *dräoken* voor „draadje”, de jongeren daarentegen zeggen *dräodjen*.

Het zou me niet verwonderen, als er in de laatste jaren ook reeds enkele *-jen*-vormen over de grens van het zuivere *-ken*-gebied gekomen zouden zijn, al zullen ze dan stellig nog niet als „echt” worden erkend. Alles wijst er op, dat de *-jen*-vormen opdringen en dat vele *-ken*-vormen vermoedelijk op den langen duur het veld zullen moeten ruimen, om ten slotte wellicht van het Nederlandsche taalgebied te verdwijnen.

In verband met de toeneming der *-jen*-vormen, dient er op gewezen te worden, dat er één plaats is, waar de *-jen*-vormen vermoedelijk in het defensief zijn. In Wierden G 172 zijn nl. *-jen*-vormen door *in*-vormen vervangen, zoodat hier feitelijk een apart gebied (een *köpken*-, *pöttin*-, *stöksken*-gebied) gevormd wordt. Op de kaart heb ik dit niet aangegeven.

4. HET GEBIED MET GEREGELDEN DIMINUTIEF-UITGANG *-iN*²⁾ ZONDER UMLAUT (Horizontaal gearceerd.)

Dit gebied omvat geheel Noord-Overijssel benoorden de lijn Genemuiden

¹⁾ Men moet met de mogelijkheid rekenen, dat in het oosten wel het woord *pad* oorspronkelijk inheemsch is, maar de diminutief-vorm pas onder invloed der cultuurtaal in zwang gekomen is. Het is nu eenmaal zoo, dat er in sommige dialecten van enkele woorden feitelijk geen diminutiva gevormd worden. Een Duitsch verkleinwoord „Pfadchen” zal men b.v. ook nooit hooren.

²⁾ Ik merk nog even uitdrukkelijk op, dat *i* dus kort wordt uitgesproken, zie blz. 823.

F 84, Hasselt F 85, Dedemsvaart G 91, verder het niet-Friesch sprekend gedeelte van Friesland, Drenthe (behalve de veenkoloniën, ¹⁾ waar- *i(n)* tot bepaalde gevallen beperkt is) en de stad Groningen. Ik noem allereerst een reeks van umlautsfähige ²⁾ verkleinwoorden uit Staphorst F 87, als voorbeeld voor den toestand in dit geheele gebied: *blattîn* (blaadje), *bukkîn* (buikje), *bukkîn* (boekje), *bakkîn* (bakje), *duffîn* (duifje), *akkîn* (hakje), *öffîn* (hofje), *ûtîn* (hoedje), *òntîn* (hondje), *kûchîn* (koetje), *kattîn* (katje), *kukkin* (koekje, meestal zegt men *mòppîn*), *kooltîn* (kooltje in de stoof), *kommechîn* (kommetje, vaak ook *bakkîn*), *lampîn* (lampje), *lukkîn* (luikje), *lappîn* (lapje), *mannechîn* (mannetje), *mòuchîn* (mouwtje, ook=klein jasje), *pöttîn* (potje), *paatîn* (paadje), *paoltîn* (paaltje), *schaopîn* (schaapje), *schûchîn* (schoentje), *snuttîn* (snoetje), *touchîn* (touwtje), *vlagchîn* (vlaggetje), *vûtîn* (voetje). Zoo is over 't algemeen de vorming der verkleinwoorden in het Umlaut-looze gebied, waartoe Staphorst behoort. Vermeld zij slechts, dat in het noorden van Drenthe de *n* niet of nauwelijks hoorbaar is. Maar anders kan men gerust voor dit geheele gebied als regel vaststellen: géén Umlaut, géén andere verkleinwoorden dan op *în*. Plaatselijke variaties als *blattîn* en *gattîn* naast *blatîn*, *gatîn* en *blaachîn*, *gaachîn* blijven hier onbesproken.

5. HET GEBIED MET *îN* + UMLAUT.

(Op de kaart wit gelaten.)

Als voorbeeld noem ik een reeks verkleinwoorden uit het Zwolsch: *blaechien* (blaadje), *büükkîn* (buikje), *büüükîn* (boekje), *bäkkîn* (bakje), *düüüffîn* (duifje), *äkkîn* (hakje), *öffîn* (hofje), *üüütîn* (hoedje), *üntîn* (hondje), *küüüchîn* (koetje), *kättîn* (katje), *küüükîn* (koekje, zeer vaak ook *möppîn*), *käoltîn* (kooltje in de stoof), *kümmechîn* (kommetje), *lampîn* (lampje), *lüükkîn* (luikje), *läppîn* (lapje), *müüssîn* (muisje), *männechîn* (mannetje), *mòuchîn* (mouwtje), *pöttîn* (potje), *paechîn* (paadje), *paoltîn* (paaltje), *skäopîn* (schaapje), *sküüüchîn* (schoentje), *snüüttîn* (snoetje), *touchîn* (touwtje), *vlägchîn* (vlaggetje), *väogeltîn* (vogeltje), *vüüütîn* (voetje).

Men is geneigd, dit als *de* typische vorm van Overijsselsche diminueering ³⁾ te beschouwen, in de eerste plaats omdat het eigenlijke hartje van Overijssel (Ommen, Den Ham, Hellendoorn, enz.) zijn verkleinwoorden aldus vormt, in de tweede plaats omdat men ze ook in de hoofdstad Zwolle, alsmede in de vanouds belangrijke steden Kampen en Hasselt hoort. Een blik op de kaart doet echter zien, dat deze *-în*-uitgang ook buiten de provincie Overijssel voorkomt. We zien allereerst, dat het *în*-gebied mèt Umlaut een merkwaardigen uitlooper in de graafschap Bentheim heeft en dat zelfs een klein hoekje van Drenthe (het dorp Oud-Schoonebeek G 81) ertoe behoort. Ook in Gelderland zien we een uitlooper, die de gemeenten Doornspijk, Elburg, Oldebroek, Hattem, Heerde, Epe, het noordelijk deel van de gemeente Voorst en bijkans de geheele gemeente

¹⁾ De Drentsche veenkoloniën zijn op de kaart verwaarloosd.

²⁾ Vandaar dat ik *üüssîn* (huisje), *müüssîn* (muisje) en *vöögeltîn* (vogeltje) daar niet bij op kan sommen. De bijbehorende substantiva luiden nl. in Staphorst: *üüs*, *müüs* en *vöögel*.

³⁾ Plaatselijke variaties als *käoltîn-köllechn*, *gaetîn-gaechîn* blijven onbesproken.

Apeldoorn (met uitzondering van het uiterste westelijk gedeelte) omvat. De gemeente Apeldoorn vormt weer een apart gebied, omdat de *-in*-uitgang hier niet geldt na *d, t, l, n*; men zegt dus *blaadjen, pötjen, vöogelken, schüüüntjen*,¹⁾ In Vaassen F 129, vlak over de grens der gemeente Apeldoorn, heerscht eenige onzekerheid, men zegt daar *bla-in, pötjen, schüüüntjes*, naast *schüüüchis, vöogeltin*. Maar een vorm *päoltjen* werd als „beschaafd” bestempeld tegenover het daarnaast voorkomende *päoltin*. Merkwaardig is de *-sin*-uitgang na *k* (*kööksin, stöksin*, enz.), die ik constateerde in Apeldoorn F 151, Beekbergen F 174, Loenen F 175, Vaassen F 129, Welsum F 117, Terwolde F 131 en Epe F 112. Voor de beoordeeling van den toestand in deze plaatsen is belangrijk de mededeeling uit Terwolde, dat voor „bekje” drie vormen voorkomen: *beksin, bekkin* en *bekjen*, maar de laatste twee worden als deftig beschouwd.

Het zal den nauwkeurigen beschouwer der kaart niet ontgaan zijn, dat er nu nog drie Overijsselsche plaatsen (Kuinre, Blokzijl en Stad-Vollenhove) onbesproken zijn gebleven, die ik op de kaart wit heb gelaten. Ik heb in deze plaatsen, vóór ik nog aan een opzettelijke studie der verkleinwoorden dacht, eenige losse notities gemaakt en wil deze den lezer niet onthouden²⁾. In Kuinre F 52, teekende ik op: *müüssin* (van *müüs*), *vügeltjen, pötjen, vutjen, brükjen* (boterham), *blaadjen, lampin, skuchin, hüüssin* (van *hüüs*), *neeffin, beetjen*; in Blokzijl F 65: *müüsjen* (van *müüs*), *vügeltjen, pötjen, üüsjen* (van *üüs*), *möppin*; in Vollenhove F 66: *müüssin, vöogeltin, skäopin, vüütin, blatín, lämpin, skuchin*,³⁾ *üüssin*. Het is duidelijk, dat de stad Vollenhove tot het gebied met Umlaut gerekend moet worden (in tegenstelling met het omliggende platteland) en dat het dus een enclave in het onder 4 besproken gebied zonder Umlaut vormt. De dialecten van Kuinre en Blokzijl doen zich als typische mengdialecten kennen, die — niet alléén trouwens ten opzichte van hun *-jen*-verkleinwoorden — onder duidelijk westelijken invloed staan.

Nu zijn er tal van vragen, die zich voordoen. Hoe komt het, dat de *-in*-uitgang in het zuiden van Overijssel (Deventer inbegrepen) ten eenenmale onbekend is? Waarom houdt ten noorden van de Dedemsvaart de Umlaut in eens op, terwijl hij toch ten zuiden, men kan wel zeggen: zonder uitzondering, heerscht? Vanwaar die wonderlijke „zak” van het *-in*-gebied ten westen van den IJssel? enz. Voor het zuidelijke, horizontaal gearceerde, gebied van Overijssel hebben wij boven aangetoond, dat de *-jen*-vormen — onder westelijken invloed — aan de winnende hand zijn en dat ze zelfs de Nederlandsche grens al hebben overschreden. Kan men voor de *-in*-vormen ook westelijken (in oorsprong wellicht middeleeuwisch-Utrechtschen?) invloed aannemen? Westelijke invloed zonder

¹⁾ In Apeldoorn zelf hoort men trouwens ook reeds *müüsjen* naast *müüssin*.

²⁾ Het zou te veel tijd gekost hebben, om deze afgelegen plaatsen weer opnieuw te bezoeken.

³⁾ Vermeld dient, dat Genemuiden F 84 ook *skuchin* (*sküchín*) zegt, ofschoon het overigens geregeld Umlaut heeft.

meer zou vooral voor Bentheim bijzonder voor de hand liggen, immers deze eigenaardige *-in*-vormen komen nergens elders in Duitschland voor.

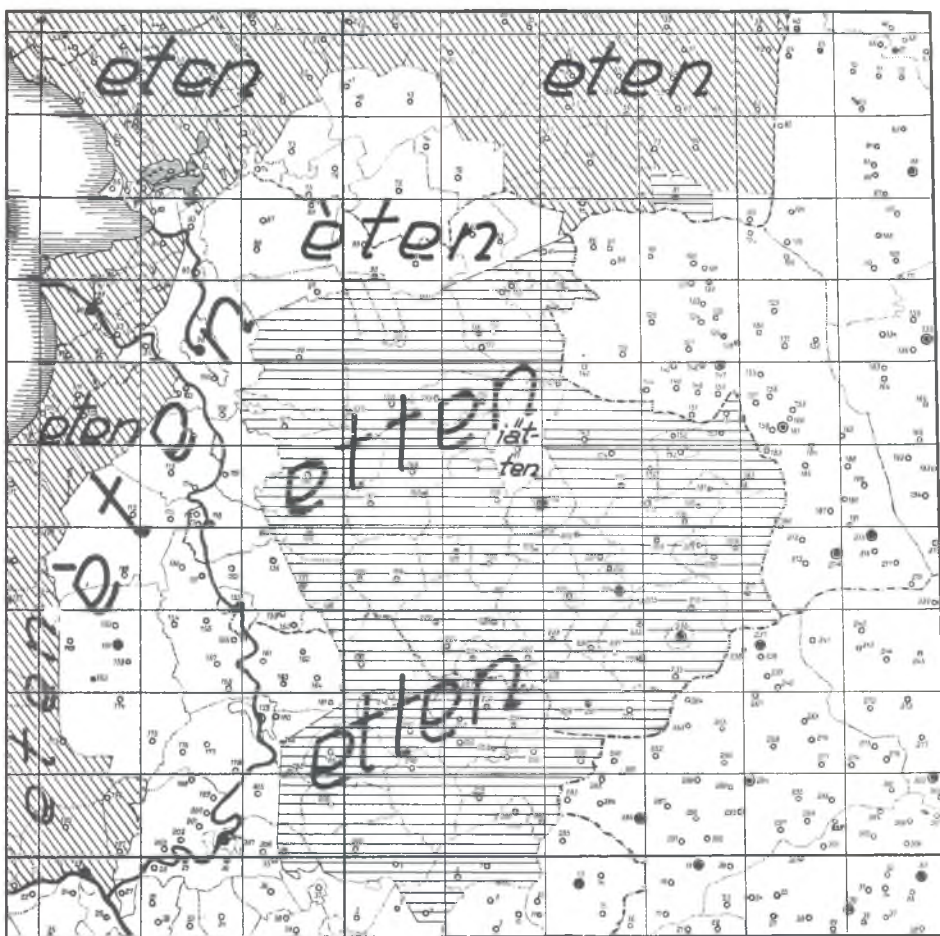
Het is opmerkelijk, dat de grens van het *-in*-gebied ten oosten van Vriezenveen tevens een religieuze grens is. In deze buurt zijn de *-in*-sprekers protestanten, de *-ken*-sprekers katholieken. Wanneer men nu *tot op zekere hoogte -in* als een protestantschen ¹⁾, *-ken* als een katholieken ²⁾ uitgang beschouwt, dan is het niet zoo verwonderlijk, dat de protestantsche Bentheimers, voorzoover ze met de „Hollanders” in levendig verkeer stonden, den uitgang *-in* hebben overgenomen. Deze zaak verdient nog verder onderzocht en wel voornamelijk van Bentheim uit, omdat men daar waarschijnlijk den sleutel voor verschillende verklaringen zal kunnen vinden. Ik mag hier wel meedeelen, dat een jong Duitsch geleerde — de heer A. Rakers te Nordhorn — dit probleem spoedig ter hand zal nemen. Hij heeft zich de moeite getroost om de grens in Bentheim nog wat zorgvuldiger af te bakenen, dan ik het op mijn kaartje kon doen. ³⁾ Onlangs stuurde hij mij eenige overdrukjes uit de *Nordhorner Nachrichten*, waaruit blijkt, dat ook hij een samenhang tusschen religie en taal aanneemt: „*-tien* und das reformierte Bekenntnis einerseits, *-ken* und das katholische Bekenntnis anderseits hängen deutlich sichtbar irgendwie wesenhaft zusammen”. Maar hij wijst op een ander belangrijk feit, waarop ik als niet-Bentheimer niet zoo gauw gekomen zou zijn: de invloed van de scheepvaart op de Vecht. De *-in*-uitgangen zijn karakteristiek voor het stroomgebied van de Vecht *tot* Nordhorn; welnu de Vecht was van ouds *tot* Nordhorn bevaarbaar en was een van de belangrijkste handelswegen tusschen Duitschland en „Holland”. Rakers wijst o.a. op den geregelden uitvoer van de Bentheimer zandsteen, waarvoor b.v. omstreeks het jaar 1600 circa 10 000 gulden tol betaald werd. Dat de „Hollandsche” invloed in Bentheim heel sterk geweest is, is uit de historie genoegzaam bekend. In hoeverre die invloed zich ook in de taal heeft doen gelden, zal Rakers ons, naar wij hopen, binnenkort uiteenzetten.

¹⁾ Inderdaad kan men bij het hooren van een *in*-spreker met zeer groote waarschijnlijkheid zeggen, dat hij protestant is. De eenige overwegend-katholieke *-in*-gemeente is Raalte (in 1840: 3381 katholieken tegen 1123 protestanten).

²⁾ Dit gaat niet zoo goed op, daar het boven besproken *köpken-pötjen-stöksken*-gebied ook overwegend protestant is. Het zuivere *-ken*-gebied (waar dus géén *-jen*-verkleinwoorden in gebruik zijn) is echter — met uitzondering van Enschede en Lonneker — overwegend katholiek.

³⁾ Terwijl ik de grenzen op Nederlandsch gebied op grond van eigen mondelinge informatie kon trekken, beschikte ik voor Bentheim over het door schriftelijke enquête bijeengegaarde materiaal van Wenker's atlas, welk materiaal mij door Prof. Wrede welwillend ter beschikking is gesteld. Door persoonlijke bezoeken in verschillende Bentheimsche plaatsen heb ik wel kunnen vaststellen, dat de opgaven van Wenker een vrij goed beeld geven van den werkelijken toestand, maar Rakers heeft geheel Bentheim van plaats tot plaats bereisd en daarbij allerlei details verzameld, die juist voor een definitieve verklaring van onschatbare waarde zijn.

DE KAART VAN HET WOORD „ETEN”.

Ik vrees den lezer te vermoeien, wanneer ik van de grenzen op deze kaart ook in den tekst weer opzettelijk verantwoording afleg. Wie ze nauwkeurig wil controleeren, leze nog eens blz. 825 na. Daar we ditmaal maar één woord in kaart hebben gebracht, is de samenvatting vrij eenvoudig. We onderscheiden:

1. Een, op de kaart horizontaal gearceerd, gebied, waar het woord als *etten* wordt uitgesproken (het is over 't geheel genomen het „binnenland” oostelijk van den IJssel).

2. Een *èten*-gebied, dat een groot deel van het stroomgebied van den IJssel en verder een gebied benoorden de Dedemsvaart benevens een lapje van Drenthe omvat.
3. Een *èten*-gebied ¹⁾ in het uiterste westen en noorden.

Het Duitsche gebied is oningevuld gebleven, omdat ik hiervoor niet over voldoende materiaal beschik.

Het woord „eten” kan min of meer als Schibboleth voor de Overijsselaars beschouwd worden. Men kent het verhaal uit Richteren 12: „Want de Gileadieten namen den Efraïmieten de veren van den Jordaan af; en het geschiedde als de vluchtelingen van Efraïm zeiden: Laat mij overgaan, zoo zeiden de mannen van Gilead tot hem: Zijt gij een Efraïmiet? Wanneer hij zeide: Neen, zoo zeiden zij tot hem: Zeg nu: Schibbóleth; maar hij zeide: Sibbóleth, en kon het alzoo niet rêcht spreken; zoo grepen zij hem en versloegen hem aan de veren van den Jordaan, dat te dier tijd van Efraïm vielen twee en veertig duizend.” Laat een Overijsselaar het woord „eten” in zijn dialect uitspreken en (aangenomen dat hij den tongval van zijn geboorteplaats zuiver praat) men zal hem evenals Petrus kunnen toevoegen: „uwe spraak maakt u openbaar”. Zegt hij *èten*, dan is hij uit de streek van Kampen of het Land van Vollenhove; luidt zijn antwoord *èten*, dan moet hij uit de buurt van den IJssel, het Zwartewater of de Dedemsvaart zijn; zegt hij *etten*, dan is hij vast uit het „binnenland”. Ja, men zal zijn woonplaats zelfs wel eens tamelijk nauwkeurig kunnen bepalen: wanneer een Overijsselaar van *ätten* spreekt, is er vrij groote kans, dat hij uit Enschede is; zegt hij *jätten*, dan kan het niet anders, of hij is uit Vriezenveen.

De bewoners van het geheele *èten*- en *etten*-gebied (dus van verreweg het grootste gedeelte van Overijssel) hebben minder moeite met de spelling van De Vries en Te Winkel dan de Hollanders, omdat zij de *e* en *o* in open lettergreep in veel gevallen als *è* (lang of kort) en *ao* of *ò* spreken, terwijl woorden als „loopen” en steenen”, in 't Overijsselsch als *loopen* en *steenen* (of *stînen*) worden uitgesproken.

De lezer moet uit onderstaand lijstje niet de conclusie trekken, dat de bewoners

	Zalk F 95	Zwolle F 96	Deventer F 133	Balder (bij Har- denberg G 113)	Enschede G 234	Vriezenveen G 171
deel ²⁾	<i>dèle</i>	<i>dèle</i>	<i>dèle</i>	<i>delle</i>	<i>dälle</i>	<i>djälle</i>
geel	<i>gèel</i>	<i>gèel</i>	<i>gèel</i>	<i>gel</i>	<i>gäl</i>	<i>gjäl</i>
ketel	<i>kètel</i>	<i>kètel</i>	<i>kètel</i>	<i>kettel</i>	<i>kettel</i>	<i>kjättel</i>
lepel	<i>lèpel</i>	<i>lèpel</i>	<i>lèpel</i>	<i>leppel</i>	<i>läppel</i>	<i>ljäppel</i>
steken	<i>stèken</i>	<i>stèken</i>	<i>stèken</i>	<i>stekken</i>	<i>stäkken</i>	<i>stjäkken</i>
koken	<i>kaoken</i>	<i>kaoken</i>	<i>kaoken</i>	<i>kökken</i>	<i>kökken</i>	<i>kwakken</i>
kolen	<i>kaolen</i>	<i>kaolen</i>	<i>kaolen</i>	<i>köllen</i>	<i>köllen</i>	<i>kwallen</i>

¹⁾ Op de kaart staat *eten* in plaats van *èten*, zie blz. 826, noot 1.

²⁾ In de schuur.

van het *èten*-gebied in de woorden, die in de Nederlandsche schrijftaal in open lettergreep met één *e* of *o* worden geschreven, ook altijd een lange *è* of *ao* en de bewoners van het *etten*-gebied altijd een korte *e(ä)* of *ò* (Vriezenveen *wa*) spreken. Zoo zeggen de bewoners van het *etten*-gebied (ook die van Enschede) wel degelijk ook een lange *è* in: *bèzen* (bessen), *elègen* (gelegen), *lèven*, *lèzen*, *nève* of *nèw* (neef), *prèken*, *règen*, *vrè* (vrede), *wèver* en een lange *ao* in: *baoven*, *ebaogen* (gebogen), *haozen* (broek), *aover*, enz., ¹⁾ zoodat er voor deze woorden van een grens tusschen uitspraak met korte en met lange vocaal geen sprake is. In een andere groep is men in het oosten van Twenthe hardnekkiger met de korte uitspraak; zoo zegt men in Enschede: *bewwen* (beven), (*e*)*blewwen* (gebleven), *museggel* of *loofeggel* (egel), *ekreggen* (gekregen), *ezzel* (ezel), *gewwel* (gevel), *gewwen* (geven), *tewwe* (teef), *vleggell* (vlegel), *weddewe* (weduwe), *vòggel* (vogel). ²⁾ Maar de bewoners van het *èten*-gebied spreken juist in deze gevallen meestal geen *è* doch een *é*. Verdere bijzonderheden moeten hier, als zijnde tè zeer van eng-linguïstischen aard, onbesproken blijven. Alleen zij hier opgemerkt, dat het probleem slechts verklaard zal kunnen worden, wanneer men voortdurend rekening houdt met de toestanden in het aangrenzende Westfalen, die in menig opzicht met die in Overijssel verwant zijn.

Kennen de *etten*-sprekers dus ook lange *è*'s, omgekeerd hebben de *èten*-sprekers ook wel woorden met korte vocaal; zoo zeggen ze algemeen: *bessem* (bezem), (*h*)*en* (heen), *nemmen* (nemen), *nette* (neet, luizenei), *schenne* (scheen), *sleppen* (slepen), *stekkel* (stekel), *zweppe* (zweep), *bötter* (boter), *kòmmen of kommen* (komen), *wònnen of wonnen* (wonen), *zòmmer of zomer* (zomer). Men moet het zich nu niet aldus voorstellen, dat de vocaal van deze woorden kort is geworden, maar dat hij kort is gebleven. Wanneer men b.v. in Zwolle *pèper* zegt voor „peper”, maar daarnaast *peppernötte*, dan is de vocaal van het laatste woord toch denkelijk wel als ouder te beschouwen. Er zijn meer van die gevallen, waar een korte vocaal als oud relict is overgebleven. Zoo zegt men in Zwolle *kètel* (ketel) en, zooals te verwachten, ook *kèteltín* (keteltje), maar daarnaast kent (kende) men een vorm *ketteltín* in een Sint-Jansrijmpje. ³⁾

In sommige opzichten zijn de plaatsen van het *èten*-gebied weer verschillend.

¹⁾ De Vriezenveners zeggen: *baien*, *eljagen*, *ljaven*, *ljazen*, *njave*, *praken*, *ragen*, *vraa*, *wjaver*, *bwaven*, *ebwagen*, *wazen*, *waver*. (de *a* in deze woorden houdt het midden tusschen *a* en *ae*, terwijl b.v. *water* in Vriezenveen met een „zware”, „Duitsche”, open *a* wordt uitgesproken).

²⁾ In Vriezenveen luiden deze woorden *bi^even*, *eblⁱven*, *stj^äkkelvaajken*, *ekrⁱegen*, *i^ezel*, *gⁱev^el*, *gⁱev^en*, *tⁱev^e*, *v^lagel*, *weddewif*, *vⁱggel*.

³⁾ Op Sint-Jansdag plachten te Zwolle in de herberg „De Halve Maan” in de Smeden (smèen) eenige ouderwetsche burgers bijeen te komen, waarvan één zich verkleedde en dan met een akervormige ketel in de hand de stad rondliep. De man had wortels in zijn ketel, die hij onder de straatjeugd gooide. De jongens wierpen hem met wortelloof. Als de kinderen hem zagen komen, riepen ze:

Däor kümp Sint Jan
Däor kümp Sint Jan
Däor kümp Sint Jan
Met et ketteltín an.

Zoo zegt men te Deventer: *vèèn* (veen), *zèmels* (zemelen), *haopen* (hopen), *paoten* (poten), *wèteren* (vee voeren); te Zwolle daarentegen: *venne*, *zemmels*, *oppen*, *potten*, *wetteren*. Het Deventersch blijkt hier — als in zooveel andere opzichten — westelijker van aard te zijn dan het Zwolsch. Men zou feitelijk eens van een honderdtal *e*- en *o*-woorden kaartjes moeten maken. Dan zal er wel altijd opvallende verwantschap en meestal zelfs samenvallen der grenzen te constateeren zijn, maar soms zijn er ook merkwaardige afwijkingen, waarvan de oorzaak niet zoo gemakkelijk is op te sporen. De *èten/etten*-grens b.v. is, voor zoover mijn waarneming reikt, in Overijssel dezelfde als de *kaoken/kòkken*-grens. Maar in den Achterhoek is dat niet zoo; zoo zegt men in IJzerlo M 48, Aalten M 9, Bredevoort M 10, Miste M 11, Korle M 12, Winterswijk M 13, altijd *èten*, maar „koken” wordt in diezelfde plaatsen als *kòkken* uitgesproken. Hier en daar kan men waarnemen, dat het *etten*-gebied afgeknabbeld wordt. Zoo zegt het jongere geslacht te Bathmen F 138 *èten*, de oudere generatie daarentegen *etten*.

Omgekeerd lijkt het me niet twijfelachtig, dat de *é*-uitspraak veroveringen maakt in het *èten*-gebied. Zoo dringt de grens naar het oosten bij Heetveld F 69 en Barsbeek F 82. In Sint-Jansklooster F 68 (waar men *èten* zegt) wist men mij te vertellen, dat de uitspraak der bewoners van Heetveld en Barsbeek zich door een meer open klank kenmerkte. Mijn nasporingen hadden eerst niet veel succes, tot ik ten slotte toch zelf deze uitspraak in werkelijkheid heb gehoord, maar ik moest scherp toeluisteren en het was, of men het *àl* te geprononceerde *è*-karakter wat wegmoffelde. Mijn indruk was, dat deze ontwikkeling niet zóó in zijn werk ging, dat *èten*, *dèle*, enz., door *èten*, *dèle*, enz., vervangen werden, maar dat men ten opzichte van de vocaal-zelve tot een compromis-uitspraak kwam, die het midden hield tusschen de *é* en de *è*. Men begrijpt, dat de waarneming daardoor niet gemakkelijker wordt.

Deze langzame klank-assimilatie geldt voor meerdere plaatsen langs de *èten/èten*-grens. Kan ik voor de juistheid der *èten/etten*-grens — behoudens de voorwaarde van onvolkomenheid van alle menschenwerk — wel vrijwel instaan, voor de *èten-èten*-grens had ik, vooral in het noorden, in plaats van een lijn, wel graag een overgangszone getrokken. Zoo aarzelde ik o.a. voor Staphorst F 87, waar ik eerst *èten* had genoteerd, maar toen ik er na jaren weerkwam, moest ik toch een klank constateeren, die meer open was, al was het dan nog geen *è*. Heeft de beschrijver van het Staphorster dialect, Ebbinge Wubben, op dezelfde wijze geaarzeld? In *Driemaandelijksche Bladen*, VI (1907), blz. 61, noemt hij bij de weergave van zijn spellingsysteem de *è* (Fransch *lèvre*), maar in de woordenlijst zelve komt dat teeken niet voor.

Op geheel andere wijze maakt de *è*-uitspraak vorderingen te Zalk F 95. Hier geen langzame assimilatie van klank, maar een sprongsgewijze vervanging van *è*-woorden door *é*-woorden. Wie het afgelegen plaatsje Zalk kent, zal dadelijk toegeven, dat men hiër wel het allerlaatst „bederf” of ondergang van het dialect heeft te vreezen. Mijn zegslieden waren dan ook zoo goed als ik maar wenschen kon, een landbouwersfamilie, die van ouder tot ouder in Zalk heeft gewoond: man en vrouw van \pm 50, kinderen van 20 à 25, daarbij zeer intelligente menschen,

die mijn bedoeling volkomen begrepen en op zeer vlotte en zekere wijze antwoordden. Toch weken de kinderen ten opzichte van de woorden met *e* verschillende malen van de ouders af (wat beide partijen ook heel goed wisten); zoo zeiden de ouders nog *dèle, ezèten, gèèl, kèle, lèpel, lèven, pèper, prèken, schèèl, schèlen, schèpel, stèlen, vergèten*, de kinderen daarentegen: *dèle, ezèten, geel, kèle, lèpel, lèven, péper, préken, scheel, schélen, schépel, stélen, vergéten*. Wel zei de heele familie nog *èten* (vandaar het beloop van de door mij getrokken grens).

Vanwaar dit dualisme? Het antwoord geeft de kaart: Zalk is, wat zijn *è*-uitspraak betreft, eenigszins geïsoleerd. Wanneer nu de kinderen hun *è*-uitspraak in een reeks van woorden prijsgeven, ¹⁾ dan zal de verklaring in de geëxponeerde geographische ligging temidden van het *éten*-gebied gezocht moeten worden. We kunnen hier, bij uitzondering, eens waarnemen, dat onder westelijken invloed een bocht in de *é/è*-lijn wordt weggewerkt. Elders schijnt de toestand zeer constant, maar telkens weer komt het vermoeden bij den waarnemer op, dat de grenzen in vroeger eeuwen toch wel eens anders geloopt zouden kunnen hebben. Alle taalgrenzen, die Overijssel en de Veluwe van noord naar zuid doorsnijden, kunnen oorspronkelijk meer westwaarts gelegen hebben, al zal het strikte bewijs bij het meerendeel voorloopig nog moeilijk zijn te leveren.

HET PERSOONLIJK VOORNAAMWOORD DU.

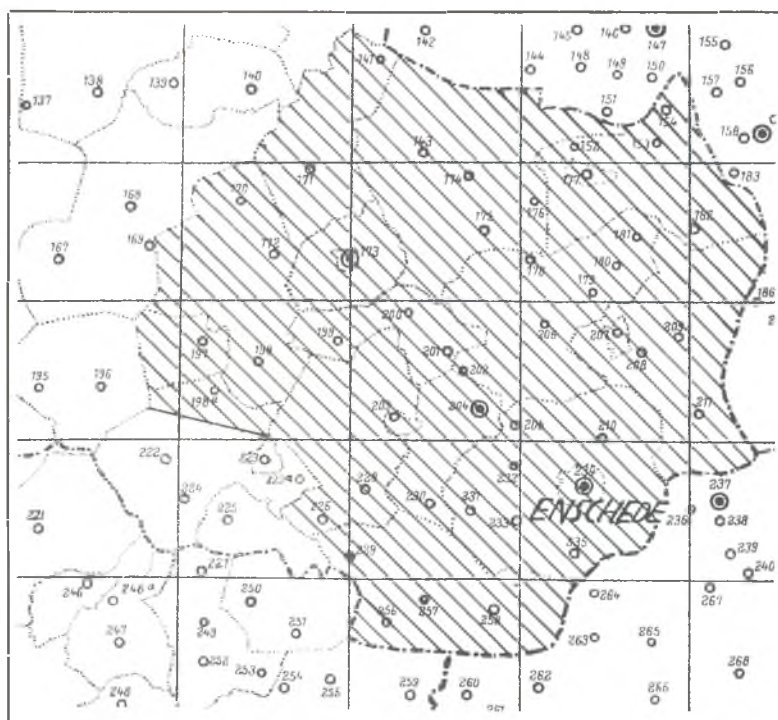
Als voorbeeld van een lijn, waarvan we met zekerheid mogen aannemen, dat ze vroeger aanzienlijk westelijker heeft geloopt, kunnen we de grens van het gebied beschouwen, waar het persoonlijk voornaamwoord *du* nog geregeld wordt gebruikt. ²⁾ Tegenwoordig is het geregeld gebruik van *du* alleen in Twenthe bekend (zie het kaartje), in het overige Overijssel hoort men het niet meer. Maar in enkele uitdrukkingen vinden we het op vele plaatsen buiten het eigenlijke *du*-gebied nog bewaard, vooral als men iemand voor „leelijker”, „mispunt” of iets dergelijks uitmaakt of als men tot dieren spreekt. Zoo teekende ik te Genemuiden op: *tu lillek mispünt*, te Kamperveen: *vüt tu lillekerd*, te Ittersum: *vüt tu (utu) lillekerd*, te Zwolle: *utu lillekerd*, te Marle: *tu lilleke bees*, te Welsum: *tu aap, ik zal ow helpen*, te Terwolde: *pas op tu lillekerd*, te Apeldoorn: *vot tu lilleke hond*, te Voorst: *weg tu lillekerd*, te Brummen: *tu lillekerd*, te Velp: *pas op tu lillekerd*, te Laren: *vot tu hond*, te Lochem: *hüt tu gauwdeef*, te Vorden: *vot tu hond*, te Borculo: *du lillekerd van 'n hond*, te Noorddijk: *du lilleken hond*, te Eibergen: *gao weg tu lillekerd*, te Rekken: *vot tu lilleken hond*. Ik twijfel er niet aan, dat ook in talrijke andere plaatsen dergelijke uitdrukkingen nog in den

¹⁾ Om misverstand te vermijden, dien ik er bij te vermelden, dat de kinderen ook in Zalk geboren en getogen zijn en dat ze zich steeds van het Zalksche dialect bedienen. Er is dus (ook volgens deze familie) niet zoozeer sprake van „echt” of „onecht”, „goed” of „fout”; de uitspraak der kinderen wordt door de ouders eenvoudig als „anders” aangevaard en de oorzaken dezer verandering liggen voor hen in het duister.

²⁾ De volgende uiteenzettingen zijn grootendeels reeds gepubliceerd in *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, XXXIX (1920).

volksmond leven. Uit den klemtoon in al deze voorbeelden blijkt, dat men hier inderdaad met het aanspreekpronomen *du* te doen heeft.

Het Twentsche voornaamwoord *du* heeft in het grootste gedeelte van Twenthe andere gevoelswaarde dan b.v. in het Duitsch; het wordt nl. vooral als vertrouwelijke en vriendelijke vorm gevoeld, zoodat men het bij voorkeur tegen

In het gearceerde gebied is het persoonlijk voornaamwoord *du* nog in gebruik.

vrouwen en zwakke personen gebruikt (jonge kinderen, maar ook heel oude mannen). Zoo worden b.v. in Tubbergen G 174 meisjes met *du* aangesproken; *du* heeft iets liefelijks, iets teeders en doet tegelijk ook aan iets kleins denken; paarden worden met *i-j* aangesproken, wanneer ze een mannelijken naam hebben, bij een vrouwelijken naam wordt *du* gezegd. In Almelo G 173 gebruikt men *dow* meest voor vrouwen, maar een kind zegt tegen zijn vader ook *dow*, men voelt *dow* als vriendelijker. In Vriezenveen G 171 geldt *du* in allen gevalle als beleefder, *i* als lomper; tegen vrouwen zal men over 't algemeen *du* zeggen; mijn zegsman sprak zijn dochter aan met *du*, zijnen zoon met *i*. In Borne G 201 en Hengelo G 204, werd bij *dow* en *i-j* in de eerste plaats de tegenstelling

vrouwelijk-mannelijk gevoeld, kleine jongens worden echter ook wel met *dow* aangesproken. In Enter G 198 bezigt men *du* tegenover den meerdere, de vrouw spreekt den man aan met *i*; in één familie, die ik bezocht, sprak de man (zooals te verwachten) zijn vrouw ook met *du* aan, in een andere familie was het echter over en weer *i*. Men gevoelt, dat men kiesheidshalve in zaken, die zóózeer de huiselijke intimiteit raken, niet altijd nadere inlichtingen durft vragen. Zeer karakteristiek was echter, dat mijn laatste zegsman tegenover grootmoeder, die even een bezoek kwam brengen, *du* zeide. In Delden G 203 zegt men *du* tegen vrouwen en kinderen. Eenigszins verschillend is het gebruik in Haaksbergen G 257; immers daar zegt men ook tegen mannen *du*, tegen moeder en vader; ook kleine kinderen worden met *du* aangesproken, verder is de aanspraak tegen God in enkele uitroepen *du*; *du* werd daar gevoeld eenerzijds als liever en eerbiediger, maar toch aan den anderen kant ook als „niet groot”, „niet flink”; mijn zegsman zou b.v. een zwakken gebogen grijsaard met *du* aanspreken, maar wanneer hij een oudere nog flink vindt en voor een krachtige persoonlijkheid aanziet, zou hij zeker *i* zeggen. In Enschede G 234 wordt in sommige gezinnen de vader met *i-j* aangesproken, in andere met *dow*, moeder wordt echter uitsluitend met *dow* aangesproken; jongens onder elkaar zeggen *i-j*, meisjes onder elkaar *dow* en tegenover jongens *i-j*; ook dienstboden zeggen (wanneer ze tenminste niet in den derden persoon spreken): „Mevrouw òf juffer wis *dow*” en „Menheer, wil *i-j*”.

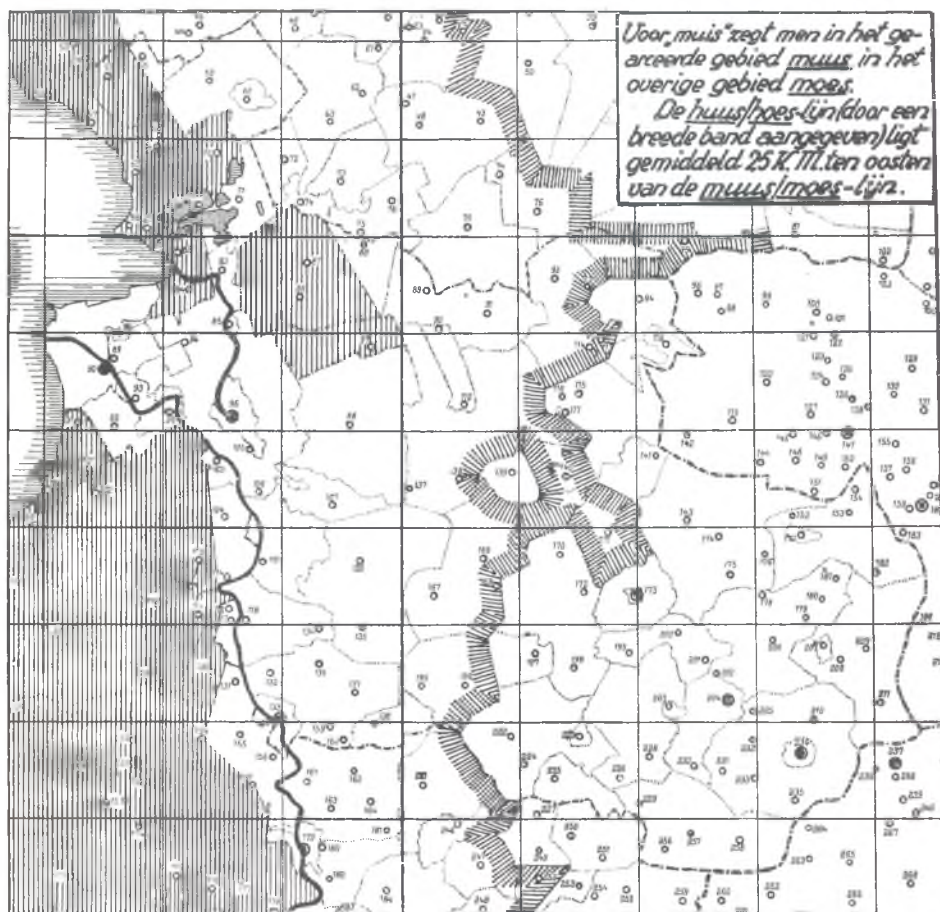
Geheel anders — in vele opzichten zelfs lijnrecht tegenovergesteld — is nu de appreciatie van *du* en *i* in Noordoost-Twenthe. Zoo gebruikt men in Dene-kamp G 182 *du* tegenover zijns gelijken, kornuiten en vrienden, zoowel mannen als vrouwen, *i* wordt gebezigd tegenover meerderen; de kinderen bezigen tegenover de ouders *i*, maar worden omgekeerd door deze aangesproken met *du*. In Oldenzaal G 207 bezigt men ook weer *du* tegenover kornuiten en personen, die men beneden zich acht, *i-j* is de beleefde vorm (kinderen tegen ouders *i-j*, ouders tegen kinderen *du*); tot dieren richt men zich over 't algemeen met *du*, alleen tegenover een groot sterk dier spreekt men wel van *i-j*.

DE KAART VAN HET WOORD „MUIS” (EN „HUIS”).

Uit de kaart blijkt, ¹⁾ dat de vorm *mūs* (in het oosten wat lang, in het westen kort uitgesproken) in Overijssel de gewone is. De *üü*-uitspraak, die vanuit het westen opdringt, heeft in dit woord tot nog toe alleen ingang gevonden in het westen van het Land van Vollenhove en de gemeenten Genemuiden, Staphorst en Nieuw-Leusen. Maar in „huis” heerscht de *üü*-uitspraak in verreweg het grootste gedeelte van Overijssel; alleen het uiterste oosten is ervan verschoond gebleven en handhaaft nog de oude *û*. De verklaring van de grootere uitbreiding van het *hüüs*-gebied ligt voor de hand: „huis” is een woord, dat men heel vaak in den mond heeft, „muis” daarentegen is tot den intiemen huiselijken kring

¹⁾ De orthographie op de kaart is anders dan in den tekst (zie blz. 826, noot 1), maar zonder meer begrijpelijk.

beperkt en zal zich dus niet zoo gemakkelijk van plaats tot plaats in een nieuw kleeid verspreiden. De toestand in Overijssel kan het best verklaard worden, wanneer men hem beschouwt in verband met den toestand in onze vijf noord-

oostelijke provinciën, waar overal de uitspraak met *üü* als „deftiger“ beschouwd wordt dan die met *u(û)*. Een verklaring van dit verschijnsel is door mij beproefd in mijn boek: „De Hollandsche Expansie in de 16e en 17e Eeuw en haar Weerspiegeling in de hedendaagsche Nederlandsche Dialecten“ ('s-Gravenhage, Nijhoff, 1927).

De vier kaartjes, die dit artikel vergezellen, zijn slechts proeven voor den lezer,

die aldus gelegenheid krijgt, zich een voorstelling te vormen van de velerlei problemen der moderne dialectgeographie. De bedoeling is natuurlijk, dat er op den duur een geheele dialectatlas — niet alleen van Overijssel, maar van het geheele Nederlandsche taalgebied — komt; het wachten is slechts op den Maecenas, die dit werk mogelijk zal maken. Het leek me echter gewenscht, om uit de kaarten, die ik voor particulier gebruik voorloopig heb vervaardigd, nog een en ander mee te deelen, dat den lezer belang kan inboezemen. Ik wil dus thans nog de dialectgeographie van enkele verschijnselen bespreken (eenvoudigheids-halve alphabetisch geordend), opdat men er zich bij benadering een voorstelling van zal kunnen vormen, ook zonder dat de kaarten er bij afgedrukt worden.

(HIJ) DOET.

In Salland is *düt* de gewone vorm. Dezelfde vorm is ook vrij veelvuldig in Twenthe, maar in de aan Duitschland grenzende gemeenten zegt men *döt*. Door bijzondere vormen kenmerken zich Vriezenveen G 171 met *döt*, Wierden G 172 met *doot*, Almelo G 173 met *düt* naast *düt*, Holten G 196 met *dööt*, Elsen G 198a met *dööt*, Markelo G 222 met *dööt*, Stokkum G 224, Diepenheim G 225, Hengevelde G 226 en Haaksbergen G 257 met *dööt*.

Merkwaardig is de vorm *döt* ten noorden van de lijn Zwartsluis—Meppel. Dezen vorm heb ik opgeteekend voor Kuinre F 52, Steenwijk F 60, Blokzijl F 65, Giethoorn F 70, Wanneperveen F 71. Maar Stad- en Ambt-Vollenhove zegt *düt* (*döt* is ook Stellingwerfsch, maar komt elders niet voor, ook niet in Drenthe).

DORP.

Links van het Zwartewater heerscht *dörp*. Stad- en Ambt-Vollenhove en Zwartsluis zeggen ook nog *dörp*, maar noordelijk heerscht *dorp*, alleen Blokzijl F 65 zegt *dürp*. Oostelijk van de gemeente Zwollerkerspel heerscht ook nog veelal *dörp*, maar in de zuidelijke helft van Overijssel is *darp* heel gewoon. Vriezenveen G 171 heeft *daarp*. In Twenthe heerscht *dörp* naast *darp* (resp. *daarp*), maar *daarp* wordt veelal als het echte boersche woord beschouwd. Men krijgt den indruk, dat het *darp*-gebied vroeger aanzienlijk grooter is geweest dan thans. Het afgelegen Zalk F 95 — te midden van een *dörp*-gebied gelegen — zegt *darp* (men moet echter bedenken, dat vrijwel de geheele Veluwe ook *darp* zegt). Zwolle zegt *dörp* (met de bekende „brouwende” *r*, zoodat het woord feitelijk twee-lettergrepig wordt), maar het stadsgedeelte *Assendorp* heet in den volksmond nog altijd *Assendarp*. (Evenzoo zegt men voor „Altendorf” in Bentheim *öldarp* (klemtoon op de laatste lettergreep), terwijl anders altijd *dörp* gebruikt wordt, welke vorm ook in enkele andere Bentheimsche plaatsen in zwang is.)

EEND.

In Salland is de gewone vorm *ānte* (veelal *pil-ānte*). In Genemuiden F 84 hoorde ik *ende* (of *ānde*?), in Zwartsluis F 83 en Staphorst F 87 *ente*. Ten noorden van deze gemeenten heerscht ook geen eenheid: Kuinre F 52 *eent*, Oldemarkt F 56 *ent*, Steenwijk F 60 *ente*, Blokzijl F 65 *eende*, Giethoorn F 70 *aante* of *aande*,

Wanneperveen F 71 *ente*. Gramsbergen G 94 zegt *ène*, dezelfde vorm heerscht in Twenthe, met dien verstande, dat daar vaak nog duidelijk een *d* te hooren is: *èènde*. De gemeenten Hellendoorn, Holten en Bathmen hebben eveneens den Twentschen vorm.

EKSTER.

In Twenthe (en in het noordelijk van Twenthe gelegen heuvelland van de graafschap Bentheim ¹⁾ heerscht *èekster*. De korte vorm *ekster* in Almelo G 173 en Delden G 203 kwam mij eenigszins verdacht voor. Vriezenveen G 171 zegt *jaakster*. Gramsbergen G 94 heeft *aakster*. Den Ham G 139, Hellendoorn G 168, Dijkerhoek G 195, Bathmen F 138 en Raalte F 120 zeggen *ekster*. Het overige Salland zegt *äkster*, waarbij men bedenken moet, dat het verschil tusschen *ä* en korte *e* niet altijd met zekerheid is te constateeren.

Ijsselmuiden F 89 en Kampen F 90 vallen op door *akster* (met een *a* die iets naar *ò* zweemt). Bij Grafhorst F 80 noteerde ik *aakster*. Noordelijk van Vollenhove F 66 en Giethoorn F 70 (die beide nog *äkster* zeggen) komt slechts de uitspraak *ekster* voor, ofschoon de aangrenzende zuidwesthoek van Drenthe *akster* zegt (in Stellingwerf daarentegen *ekster*).

(WIJ) GAAN (WEG).

Genemuiden F 84 en Zwartsluis hebben *gaon*, Wanneperveen F 71 *gaon*, Staphorst F 87 *gaot*. Voor het uiterste noorden van Overijssel heb ik geen materiaal, maar in geheel Overijssel bezuiden deze vier plaatsen heerscht vrijwel zonder uitzondering *gaot*. Daar deze meervoudsuitgang op *t* veelal als een van de meest typische kenmerken van het Sassisch geldt, is het van belang te weten, dat ook in de Veluwsche gemeenten Oldebroek, Heerde, Apeldoorn en Voorst de vorm *gaot* nog gebruikelijk is.

(HIJ) GAAT.

In de zuidelijke helft van Overijssel met inbegrip van Twenthe is *geet* de gewone vorm, maar in Vriezenveen G 171 zegt men *geit*, in Hellendoorn G 168 *gïit*, in Diepenheim G 225 *gïit* en in Hengevelde G 226 *gè(j)t*. ²⁾ Meer noordelijk — met name in de omgeving van Kampen, Zwolle, Ommen — is *gïit* regel. Maar Genemuiden F 84 heeft *get*, Zwartsluis F 83 *gaot*, Staphorst F 87 *geet*. Ten noorden van de drie laatstgenoemde gemeenten heerscht zonder uitzondering *gaot*.

GEDAAN.

De algemeen gebruikelijke vorm is *edaon*. In Kuinre F 52 en Oldemarkt F 56 zegt men *daon*. In Avereest G 89, Nieuw-Leusen F 97, Holten G 196, Enter G 198, Markelo G 222, Stokkum G 224, Hengevelde G 226, Oldenzaal G 207, Haaksbergen G 257, teekende ik *edaone* op.

¹⁾ In het aan de Vecht gelegen gedeelte van de Nedergraafschap zegt men *eekster* of *aakster*

²⁾ Een soortgelijke klank heerscht ook in andere afgelegen plaatsen. Zoo hoort men b.v. in Losser, Lonneker, Volthe den vorm *gèet*.

GIJ.

Salland en Twenthe zeggen *i* of *i-j*. Het is niet altijd gemakkelijk, te constateeren, of men den eigenaardigen tweeklank *i-j* of wel de zuivere *i* spreekt. Het zal echter toch wel geen toeval zijn, dat ik noordelijk van Zwolle en de Dedemsvaart uitsluitend *i* opteekende. Zelfstandig of met nadruk gebruikt, luidt de vorm dikwijls *i-je* of *i-je*.

Kuinre F 52 en Blokzijl F 65 wijken weer van het geheele overige Overijssel af door den vorm *ji*.

U.

Men vergelijkte de cartographische beschrijving van „gij” en stelle zich tevreden met de opmerking, dat de *i-j*-plaatsen voor den vierden naamval ook *ow*, de *i*-plaatsen daarentegen *u* zeggen.

Konden we echter slechts twee *ji*-plaatsen constateeren, ditmaal zijn er vier *j*-plaatsen: Kuinre F 52 zegt *jow*, Blokzijl F 65 *jou*, Oldemarkt F 56 *jow*, Giet-hoorn F 70 *ju*.

GOED, (EEN) GOEJE (MAN).

In 't westen is de uitspraak van „goed” over 't algemeen zooals in het beschaafde Nederlandsch of iets langer, in het oosten (meer in 't bijzonder in Twenthe) heerscht meestal lange *oo*. Vriezenveen G 171 heeft *goud*.

De verbogen vorm *guje* (als in 't Hollandsch) is niet oorspronkelijk Over-ijsseelsch, ¹⁾ maar is vanuit het westen geïmporteerd. In de onmiddellijke nabijheid van den IJssel vond ik nog een *j*-looze vorm te Ittersum F 105: *'n gu keerl*. Verder het binnenland in, al vóór men het Twentsche gebied heeft bereikt, is de *j*-looze vorm de gewone: *nen gūn* (resp. *goon*) *man*, met een lange en door-gaans wat genasaleerde *ū* of *oo*.

GOOT.

Evenals zich ter weerszijden van den IJssel een *èten*-gebied tusschen het *etten*-en *éten*-gebied uitstrekt, zoo vindt men ook een daarmee overeenkomend *gäote*-gebied, dat echter niet noordelijker reikt dan Zalk F 95 en Hattem F 103. Zwolle F 96 en Ittersum F 105 zeggen nog *götte*. Ten noorden en westen van de lijn Avereest-Zwolle-Zalk-Apeldoorn, zegt men *gööte*. Hasselt F 85 vormt de eenige enclave met *gäote*. In Twenthe overweegt de vorm *götte*. Vriezenveen G 171 zegt *gwatte*.

GRAS.

Men zegt *grös* in een groot aaneensluitend gebied, dat de volgende streken omvat:

- a. de Friesche gemeenten Oost- en West-Stellingwerf;

¹⁾ C. B. van Haeringen, Intervocaliese *d* in het Nederlands (*Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, XLVI (1927), blzz. 1—31, vgl. 257—286).

- b. de Drentsche gemeenten Smilde, Diever, Vledder, Nijeveen, Havelte, Dwingelo, Meppel, Ruinerwold, Ruinen, De Wijk, Zuidwolde, Hoogeveen;
- c. geheel Overijssel (behoudens twee uitzonderingen);
- d. het noord-oostelijk gedeelte van den Achterhoek.

Op de Veluwe heerscht uitsluitend *gres*, wat wel merkwaardig is, omdat toch anders veelal een westelijk stuk van de Veluwe met Overijssel gelijk op gaat. In Overijssel teekende ik alleen *gròs* op te Kuinre F 52 en *gres* te Welsum F 117 (in Beneden-Welsum F 116 zegt men echter *gròs*).

H (MOEITE MET DE UITSPRAAK DAARVAN).

Ten opzichte van dit verschijnsel is Overijssel in twee helften verdeeld: een noordelijke, waar men de *h* weglaat of althans onzeker is, wanneer hij wèl, wanneer niet gebruikt moet worden, en een zuidelijke, waar men met het uitspreken van de *h* evenmin moeite heeft als de beschaafde Hollander. De streek, waar men „last heeft met de *h*”, ligt ten noorden van de gemeenten Wijhe, Heino, Raalte, Hellendoorn, Vriezenveen. In het geheele gebied, dat daarboven ligt, spreekt men feitelijk geen *h*, behalve te Gramsbergen G 94.

(ZIJ) HEBBEN.

Ten oosten van de lijn Staphorst—Zwolle (F 87—F 96) zegt men zonder uitzondering *hebt*, ten westen *hebben*, doch Zalk F 95 heeft *hebt*. (Heerde, Vaassen, Apeldoorn, Beekbergen zeggen *hebt*.)

(WIE) HEEFT.

Hulshorst F 110 en Brummen F 178 zeggen *hef*. Verbindt men deze plaatsen door een lijn, dan zegt het gebied van de Veluwe, dat oostelijk van die lijn ligt, *hef* en ook in geheel Overijssel heerscht *hef* (voor de *h* zie boven), met uitzondering van Kuinre F 52 en Blokzijl F 65, waar men (*h*)*et* zegt.

JULLIE.

De vorm *i-j* (*ï*) werd oorspronkelijk voor het meervoud gebruikt, maar sinds men ook één persoon aldus aansprak, moest er wel een zekere behoefte ontstaan aan een vorm uitsluitend voor het meervoud. In die behoefte voorzag het westelijke type „gijlieden”, dat ook in Overijssel is nagevolgd. Zoo is dus de vorm *i-jlïü* vooral in het westen van Overijssel zeer gebruikelijk geworden. Maar op verschillende plaatsen kan deze vorm toch volstrekt niet tot de dagelijksche omgangstaal gerekend worden. Men zal dus liever zeggen *i-j met mekare* of iets dergelijks. Zoo wordt in de aan Duitschland grenzende gemeenten van Twenthe de vorm met *-löö* als „zeldzaam” of „onbekend” bestempeld. Bijzondere vormen zijn: *jüllen* in Kuinre F 52 (ouderen zeggen *jelüüden*), *jilüüden* in Blokzijl F 65, *jim* (of *jüm*) in Oldemarkt F 56, *ilöüje* in Vriezenveen G 171.

LEUGEN.

De gebruikelijke vorm is *löögen*, in 't binnenland hier en daar *löögene*. De *öö*

zweemt soms naar *üüü*. Denekamp G 182, Oldenzaal G 207 en Enschede G 234 kenmerken zich door een korte vocaal: *löggen(e)* (de uitspraak van de *g* doet soms eenigszins aan die van het beschaafde Duitsch denken).

MAKEN.

In Overijssel is de uitspraak der *a* overal gelijk de *a* van „water” (zie beneden onder „water”). (Voor de Veluwe wijkt de „maken”-kaart aanzienlijk van de „water”-kaart af, want overal wordt een *a* gesproken, behalve, naar 't schijnt, in Otterlo.)

MIJ (GEZIEN).

Verreweg het grootste deel van Overijssel zegt *mi-j* (zeldzaam *mî*). Langs den IJssel heerscht de vorm *mîn*, die natuurlijk herinnert aan het Hollandsche *mijn*, dat thans als onbeschaafd geldt, maar in 16e- en 17e-eeuwsche geschriften nog zeer gebruikelijk was.

Links van den IJssel (ook over de geheele Veluwe) heerscht de vorm *mèt n* zonder eenige uitzondering. De oostgrens van het *mîn*-gebied loopt eerst tusschen IJssel en Zwartewater: de op den IJssel georiënteerde plaatsen (Grafhorst F 80, IJsselmuiden F 89, Wilsum F 93 en het grootste gedeelte van Mastenbroek) hebben *mîn*. Genemuiden F 84 en het op Hasselt F 85 georiënteerde gedeelte van Mastenbroek heeft *mi-j*. Zwolle F 96 heeft *mi-j* en geeft daarmee — als zoo vaak — weer duidelijk blijk van minder westelijke oriëntering. Ittersum F 105 daarentegen heeft *mîn*. Verder zuidwaarts geldt dit *mîn* voor de langs den IJssel liggende gemeenten Wijhe, Olst en Deventer. Ook Bathmen F 138 heeft nog *mîn*. Ik houd dezen *mîn*-vorm voor een karakteristiek westelijk verschijnsel. Merkwaardig is het, dat de echte IJsselsteden Kampen, Deventer en Zutphen, alle *mîn* hebben, het meer binnenlandsche Zwolle daarentegen *mi-j*.

MUG.

Verreweg het meest verspreid is de uitspraak *mügge*. Opvallend is de vorm *mogge* in Steenwijk F 60, Giethoorn F 70, Wanneperveen F 71 en Zwartsluis F 83 (deze zelfde vorm komt ook — hoewel niet geregeld — in Stellingwerf en westelijk Drenthe voor). In Oost-Twenthe is de slot-*e* nauwelijks hoorbaar, terwijl de *g* bijna wordt uitgesproken als in het Engelsche woord „bag”.

NEUS.

Geheel Overijssel westelijk van Vriezenveen—Dijkerhoek (G 171—G 195), zegt *nööze*. Uitzonderingen vormen alleen Blokzijl F 65 met *nöös* en Zwolle F 96 en Hasselt F 85 met *näoze*.

Ten oosten van het groote *nööze*-gebied ligt een strook, waar men een *e* als naslag hoort: ¹⁾ Vriezenveen G 171 *nüüeze*, Wierden G 172 *nüüeze*, Diiker-

¹⁾ Ik zou niet willen beweren, dat men die nergens elders hoort, maar het kan toch niet louter toeval zijn, dat ik de *e* juist in de genoemde plaatsen altijd genoteerd heb. Hij moet hier dus wel bijzonder duidelijk hoorbaar zijn.

hoek G 195 *nööeze*, Holten G 196 *nööeze*, Rijssen G 197 *nööeze*, Enter G 198 *nööeze*. Denekamp G 182, Oldenzaal G 207, Berghuizen G 208 en Enschede G 234, zeggen *nözz'* met korte open vocaal en stemhebbenden consonant aan het eind (als de *s* in het Engelsche „is"). Den vorm *nezze* hoort men zelden.

NIET.

De uitspraak is *nütt* of *neet*, waarbij opgemerkt dient te worden, dat men niet altijd positief kan zeggen, of de vocaal nog een *ü*, dan wel een *ee* is. De *ü* is het gebruikelijkst in 't westen, de *ee* in het oosten. Oostelijk Twenthe (o.a. Denekamp G 182, Borne G 201, Hengelo G 204, Oldenzaal G 207, Hengevelde G 226, Enschede G 234) zegt *nich*, doch Haaksbergen G 257 *neet*. Vriezenveen G 171 zegt *neit*.

Een enkelen keer werd me positief een grens aangegeven; zoo zegt b.v. Rijssen G 197 *dat düük nütt* (= dat doe ik niet), Enter G 198 daarentegen *dat dook neet*.

OOIEVAAR.

De echt-Overijsselsche vorm is *eilööver*, in Twenthe *störk*, maar beide woorden hebben het zwaar te verantwoorden tegenover het Hollandsche *ooievaar*. Stap-horst F 87 vormt een enclave met *störk* (welk woord mij overigens uit West-en Oost-Stellingwerf en de Drentsche gemeenten Smilde, Vledder, Diever en Dwingelo bekend is). Ook Gramsbergen G 94 heeft *störk*. Bijzondere vormen zijn voorts nog: *eiléver* in Giethoorn F 70, *heilööver* in Ittersum F 105, Raalte F 120 en Hellendoorn G 168, voorts *heiléver* in Olst F 118, Bathmen F 138 en Dijkerhoek G 195 en *heilööper* in Holten G 196.

POT, POTTEN.

In Twenthe zegt men *pot*, in het overige Overijssel *pôt*. Het meervoud luidt in het westen *pönnen*, maar in het „binnenland" *pötte* (of *pütte*).

SCHAAP, SCHAPEN.

De vocaal van het enkelvoud luidt in geheel Overijssel *ao*. (De Veluwsche gemeenten Hattem, Heerde, Apeldoorn, Voorst gaan hier met Overijssel samen, in tegenstelling met Doornspijk, Elburg, Oldebroek en Ermelo, waar men dit woord met *aa* uitspreekt.) In het „binnenland" heerscht meervoud op *-e*, in het westen nog zonder Umlaut, maar in Twenthe veelal met Umlaut, zoodat *schäope* daar de meest voorkomende en, naar 't mij toeschijnt, ook meest „boersche" en ouderwetsche vorm is. De *sch* wordt in Overijssel meestal uitgesproken als in 't beschaafde Nederlandsch, maar *sk* teekende ik op in de volgende plaatsen: Kuinre F 52, Steenwijk F 60, Blokzijl F 65, Giethoorn F 70, Vollenhove (Stad- en Ambt-) F 66—69, 81, 82, Zwartsluis F 83, Genemuiden F 84, Grafhorst F 80, Hasselt F 85, IJsselmuiden F 89, Kampen F 90, Zwolle F 96, verder in Vriezenveen G 171, Wierden G 172, Holten G 196, Rijssen G 197, Enter G 198, Goor G 223, Diepenheim G 225 en Haaksbergen G 257.

(HIJ) SLAAPT.

Behalve in Kuinre F 52 en Blokzijl F 65, wordt de *t* nergens gehoord. De algemeen-Overijsselsche uitspraak is *slöp* (óók in Hattem, Heerde, Epe, Apeldoorn). Genemuiden F 84, Zwartsluis F 83, Staphorst F 87 zeggen *släp* en noordelijk van deze drie plaatsen is *slap* de gewone vorm (evenals in verreweg het grootste deel van Drenthe). Kuinre F 52 en Blokzijl F 65 gebruiken *slapt* en *slaopt* naast elkaar, Vollenhove (Stad- en Ambt-) zegt *slöp*.

In het oosten ontbreken de *slap*-vormen niet. Terwijl in *Stad-Ommen* G 112 *slöp* gebruikelijk is, zegt men in *Ambt-Ommen* *slap*. Gramsbergen G 94 zegt *släp*. In Vriezenveen G 171 en Wierden G 172 noteerde ik *slap*; te Almelo G 173, Delden G 203 en Hengelo G 204 wordt *slap* en *slöp* naast elkaar gebruikt. Voor Berghuizen G 208 vind ik *slap* genoteerd met de opmerking, dat de „stad” (d.w.z. Oldenzaal G 207) *slöp* zegt.

SLAPEN.

De *a* wordt in geheel Overijssel als *ao* uitgesproken (de *ao*-uitspraak heerscht in dezelfde Veluwsche gemeenten als waar men *schaap* zegt, terwijl *slapen* voor de *schaap*-gemeenten geldt, zie onder „schaap”).

SPELEN.

Zwolle F 96, Dalfsen F 98 en alles wat beneden de Dedemsvaart ligt zegt *spöllen* (alleen Vriezenveen G 171 *spjöllen*). Diezelfde uitspraak geldt ook voor de Veluwsche gemeenten Voorst en Brummen. Maar in de rest van Overijssel en de Veluwe heerscht de *öo*-vocaal, met als eenige uitzondering Genemuiden F 84, waar men zeer duidelijk *spüüülen* zegt.

(BRAND)SPUIT.

In vrijwel geheel Overijssel zegt men *spöüte* met uitspraak van den tweeklank nagenoeg als in het beschaafde Nederlandsch. Vriezenveen G 171 zegt echter *späute* (met tweeklank dus, die bestaat uit $\bar{a}+u$). In Dijkerhoek G 195, Holten G 196, Elsen G 198a, Stokkum G 224 is het karakter van tweeklank geheel of vrijwel geheel verloren gegaan, zoodat men *späote* (met de *oeu* van fransch *coeur*) zegt. In Hengevelde G 226 zegt men *spè(j)te*, met vrijwel zuivere monophthong.

(HIJ) STAAT.

De vocaal van „staat” heeft dezelfde variaties als die van „gaat” (zie daar).

TEEF.

Mijn materiaal is hier onvolledig. Men krijgt den indruk, dat *téve* de algemeen-Overijsselsche vorm is. Daarnaast komt echter *tuke* voor, dat meestal als onfatsoenlijker wordt gevoeld en ook wel wordt gebruikt als scheldwoord voor een smerig of zedeloos vrouwmensch. In oostelijk Twenthe (o.a. Denekamp G 182, Oldenzaal G 207, Enschede G 234) zegt men *teww(e)* met niet of nauwelijks

hoorbare slot-*e*. Een vrouw, die appels verkoopt, wordt in Enschede G 234 *ne appelteww'* genoemd.

TIEN.

In Twenthe zegt men *tîin* of *tîine* met lange *îi*, westelijk daarentegen heerscht de korte *i*.

(WAAR) VANDAAN.

Vandan (met korte *a* in de tweede lettergreep) zegt men in vrijwel het geheele gebied, dat zuidelijk van de Dedemsvaart ligt; ook Zalk F 95 en Zwolle F 96 zeggen nog *vandan*. Maar noordelijk en westelijk schijnt *vandaon* gebruikelijk te zijn. Opmerking verdient, dat in Twenthe (Hengelo en Enschede b.v.) ook *waor hen* gebruikt wordt in de beteekenis van „waar vandaan”. Diezelfde beteekenis teekende ik ook in Dijkerhoek G 195 op. (Heerde, Vaassen, Beekbergen behooren weer tot het *vandan*-gebied.)

Vele Overijsselaars zeggen ook nog altijd *vandan*, wanneer ze beschaafd Nederlandsch spreken.

(HIJ) VLIEGT.

De algemeen-Overijsselsche vorm is *vlöch*, een *t* wordt daarbij nooit gehoord. Aldus zegt men ook nog in Stad- en Ambt-Vollenhove, maar noordelijk daarvan noteerde ik voor Kuinre F 52 en Blokzijl F 65 *vlicht*, voor Oldemarkt F 56, Steenwijk F 60 en Giethoorn F 70 *vlich* op (ook West-Stellingwerf heeft *vlich(t)*).

VOGEL.

Benoorden de lijn Vollenhove—Wanneperveen (F 66—F 71) heerscht *vûgel*, dat over 't algemeen met vrij lange *û* wordt uitgesproken (in 't aangrenzende West-Stellingwerf is de *u* daarentegen meestal wat korter). Vollenhove F 66 zegt *vôgel*, Wanneperveen F 71 *vôgel* naast *vöogel* (de vorm *vöogel* is nl. in den aangrenzenden zuidwesthoek van Drenthe gebruikelijk). Genemuiden F 84 zegt *vûgel*, Zwartsluis F 83 *vôgel*, Staphorst F 87 *vöogel*, Hasselt F 85 *vaogel*, Zwolle F 96 *vaogel*. Voor de rest van Salland geldt *vôgel*.

In den driehoek Vriezenveen—Holten—Hengevelde (G 171—G 196—G 226) hoort men veelal een *e* als naslag, zoo b.v. in Vriezenveen G 171 *vûegel*, Wierden G 172 *vûegel*, Rijssen G 197 *voegel* (of *vûegel?*), Enter G 198 *vûegel*, Holten G 196 *voegel*, Hengevelde G 226 *vûegel*. Maar ook buiten dien driehoek hoort men in afgelegen Twentsche plaatsen wel een tweeklank bij oude lieden; deze klank wordt als typisch „boersch” beschouwd. Het noordoostelijk gedeelte van Twenthe schijnt geheel vrij te zijn van dergelijke tweeklanken.

De aan Duitschland grenzende gemeenten van Twenthe kenmerken zich door de korte uitspraak *vöggel*.

WATER.

Het allernoordelijkste gedeelte van Overijssel (materiaal voor Oldemarkt F 56, Steenwijk F 60, Giethoorn F 70) zegt *wèter*. Het is duidelijk, dat dit noordelijk

stukje samenhangt met een homogeen *wèter*-gebied, dat bovendien nog West- en Oost-Stellingwerf en de Drentsche gemeenten Smilde, Vledder, Diever en Dwingelo omvat. Kuinre F 52 zegt echter *water*, Blokzijl F 65 *waoter*. In het overige Overijssel heerscht *water*. De uitspraak van de *a* neigt langs den IJssel naar *ae* (in Zwolle F 96 b.v. wordt een zuivere *ae* gesproken). Soms kon men mij de grens tusschen *a* en *ae* nauwkeurig aangeven. Zoo zegt men te Oene F 115 *halen, malen, betalen* (met een tamelijk open *a*, ongeveer de verlengde van de *a* in Nederlandsch *kat*) en lacht de inwoners van Heerde F 113 uit om hun uitspraak *haelen, maelen, betaelen* (men moet echter bedenken, dat bij zulke bespottingen van buurman's taal wel eens een beetje overdreven wordt).

Verder oostelijk van den IJssel hoort men de *a* meestal uitspreken als in het beschaafde Nederlandsch, terwijl men in Twenthe veelal een „Duitsche” lange *a* pleegt te hooren (dus weer ongeveer als de verlengde van de *a* in *kat*). Het is ondoenlijk, zich van de fijne nuanceeringen van de *a*-klank altijd zuiver reenschap te geven, laat staan ze in kaart te brengen. (De Veluwsche gemeenten Hattem, Heerde, Apeldoorn, Voorst hebben weer *a*-uitspraak evenals Overijssel, in tegenstelling met Doornspijk, Elburg, Oldebroek en Ermelo, waar men de klank uitspreekt met een uitspraak, die tusschen *ao* en *oo* in ligt — ook ten opzichte van de behandeling van deze *a* staan deze beide groepen van Veluwsche gemeenten dus weer diametraal tegenover elkaar, waarbij Hattem, Heerde, enz., als zoo vaak, met Overijssel samengaan; men vgl. onder „schaap”).

(ZIJ) ZIJN.

In het westen zegt men *ze bint* of *ze zint*. In het „binnenland” — speciaal in Twenthe — overweegt echter de vorm *zint*. Denkelijk reikte het *zint*-gebied oorspronkelijk aanmerkelijk verder naar het westen. In Olst F 118 zegt men *bint*, maar „vroeger” was — naar men mij meedeelde — *zint* gebruikelijk. Marle F 106a, links van den IJssel gelegen, heeft *bint* en *zint*. Ja, op de Veluwe komen zelfs nog *zint*-vormen voor, zoo in Heerde F 113 en Beekbergen F 174, in welke beide plaatsen men zoowel *bint* als *zint* zegt.

ZOMER.

Het gebied, dat oostelijk van de lijn Nijbroek—Zwolle—Gramsbergen (F 130—F 96—G 94) ligt, zegt *zòmmer* of *zommer*, Vriezenveen G 171 *zwammer*. In het overige gebied heerscht *zómer*, behalve in Genemuiden F 84, waar men *zûmer* zegt. In het uiterste noorden (Kuinre F 52, Oldemarkt F 56, Blankenham F 57) zegt men *sumer* (evenals in Stellingwerf). In Steenwijk F 60 noteerde ik *sûmer*. Het *sumer* (*zûmer*)-gebied komt dus niet zoo duidelijk naar voren als het *vûgel*-gebied (zie onder „vogel”).

ZOU.

De algemeene vorm is *zol* of *zòl*. Avereest G 89 heeft (evenals geheel Drenthe) *zùl*. Kuinre F 52 en Blokzijl F 65 zeggen *zòu*. (Ook de geheele Veluwe ten oosten van de Leuvenumsche beek zegt *zol*, de eenige uitzondering vormt Elspeet met *zòu*.)

ZOUT.

In Twenthe heerscht over 't algemeen *zoolt* met een *oo*, die naar *ao* zweemt. In Hengevelde G 226 en bij de boeren in de gemeente Haaksbergen hoort men *zalt* (met een eenigszins gerekte *a*). In 't overige gedeelte van Overijssel is *zòlt* de gewone vorm, maar in Kuinre F 52 en Blokzijl F 65 zegt men *sòut* (in westelijke richting gaande zijn Elburg, Oldebroek en Vaassen de laatste plaatsen, waar men *zòlt* zegt, vgl. daarmede „zou”).

Ziedaar enkele grepen uit het materiaal, dat ik op mijn reizen door Overijssel heb verzameld. Het dialect wordt daardoor van één zijde belicht; misschien zullen anderen zich daardoor opgewekt voelen, om ook hun licht er over te laten schijnen. De beschrijving moest wat summier uitvallen en zal op veel plaatsen belangrijk aangevuld en denkelijk ook verbeterd kunnen worden. Voor kritiek houd ik mij steeds aanbevolen. Bijzonder zou ik het op prijs stellen, als men mij omtrent het in grove trekken geschetste beloop van bepaalde grenzen meer precies zou kunnen inlichten. Zijn er ook zekere zinnestjes, waarmede men het dialect van een naburige plaats bespot? Op blz. 849 leerden wij een *wèter*-gebied kennen, welks „blatende” *è*-uitspraak aldus bespot wordt: (*h*)*ì ridt met 'n wègen dōōr 't wèter, dat 't klètert* (hij rijdt met een wagen door het water, dat het klatert). Voor bewoners van Kampen, die voor „goot” *göote* zeggen, klinkt het Zwolsche *götte* wat vreemd in de ooren, vandaar dat onbeschaafden een Zwollenaar wel eens na zullen roepen: *d'r lig 'n köttel in de götte* (daar ligt een keutel in de goot; te Kampen, is „keutel” nl. ook *köötel*). De bewoners van Welsum F 117 lachen die van Oene F 115 uit met het gezegde: *i-j motten kóóómen as 't kaaarmse is en dan moj ow ktiinders méeéebrenge om te spööölen* (je moet komen als het kermis is en dan moet je je kinderen meebrengen om te spelen), waarin ze de (hier door mij opzettelijk) driedubbel geschreven klinkers plagend wat lang aanhouden, omdat ze zelf *kömmen, karmse, kinders, mèè* ¹⁾ en *spöllen* zeggen. Op de bewoners van Hasselo (gemeente Weerselo) is toepasselijk: *keteier vöör veier zegt Hasselter deier, dan spöl op 't kleveier* (kwartier voor vier zeggen de dieren(?) van Hasselo, dan speel op 't klavier). Er zijn meer van die dorpjes in Twenthe, waar men aldus diphthongeert en waar men b.v. ook *kou* voor „koe” en *knei* voor „knie” zegt (ik noem b.v. Boekelo G 229 en Vasse in de gemeente Tubbergen). Het zijn meestal zeer afgelegen gehuchtjes, waar deze „boersche” uitspraak nog heerscht. Het is mij trouwens opgevallen, dat er in Overijssel — met name in Twenthe — herhaaldelijk sprake is van een tegenstelling in taal tusschen „boeren” en „burgers”. Wie legt er eens een verzameling aan van dergelijke verschillen, zooals ze b.v. in één en dezelfde gemeente zijn waar te nemen? Bewoners van Enschede plaagt men wel eens met de zegswijze: *oonze Gaitjaan hef 'n schätteltjen met bätter in de gätte laoten vaallen* (onze Gertjan

¹⁾ Vgl. de „eten”-kaart. Bij het bekijken van deze kaart komt de gedachte even op, of de bewoners van Oene wel werkelijk geregeld *méeé* zeggen. Legt men het er te Welsum wellicht ook wat te dik op?

heeft een schoteltje met boter in de goot laten vallen). In werkelijkheid zegt men te Enschede *schöttelken*, *bötter* en *götte*. Men zal moeten gissen naar den oorsprong van dezen spot; ik vermoed, dat het de eigenaardige *ä*-vocaal is van *bätter* (beter), *bräkken* (breken), *ätten* (eten), *ezätten* (gezeten), *gäl* (geel), *päpper* (peper), *spräkken* (spreken), enz., die inderdaad voor het dialect van Enschede bijzonder karakteristiek is. Zoo zullen dergelijke spottende zinnnetjes (ook rijmpjes?) ons wel eens den weg kunnen wijzen, al zullen ze ons niet altijd een objectief beeld van buurmans uitspraak kunnen geven.